



ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਡਿਸਟੈਂਸ ਐਂਡ ਆਨਲਾਈਨ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਕਲਾਸ : ਬੀ.ਐਡ.-1

ਸਮੈਸਟਰ ਦੂਜਾ

ਪੇਪਰ : ਨੋਵਾਂ (ਸਮਕਾਲੀ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਅਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ)

ਮੀਡੀਅਮ : ਪੰਜਾਬੀ

ਯੂਨਿਟ : 1

Last updated in January, 2026

ਪਾਠ ਨੰ.

- 1.1. ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ- ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਕ ਤੱਤ
- 1.2. ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਣ- ਐਮ. ਓ. ਈ., ਐਨ. ਸੀ. ਈ. ਆਰ. ਟੀ. ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਆਯੋਗ (ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ)
- 1.3. ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ: ਸੰਕਲਪ, ਲੋੜ, ਕਿਸਮਾਂ, ਪਹੁੰਚਾਂ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ
- 1.4. ਵਿਦਿਅਕ ਵਿੱਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ: ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ, ਮਿਡ-ਡੇ ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਅਤੇ ਪੋਸਟ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ

website : www.pbidde.org

**PAPER- IX: EDUCATIONAL POLICY AND PLANNING IN
CONTEMPORARY INDIA**

SUBJECT CODE: EDUBED1202T

Max. Marks: 100

External: 70

Internal: 30

(A) COURSE OUTCOMES

After completion of the course the student teacher will be able to:

- Understand the concept of Education Policy and its determinants.
- Understand the role of National bodies in Policy formulation such as MHRD, NCERT, NASSCOM.
- Understand the concept, need, types and approaches and principles of Education Planning and Financing.
- Know about the Educational Administration and Supervision and role of central, state and Non-governmental bodies in Educational Administration and Supervision.
- Know the Policy recommendations regarding school and higher education as suggested by National Education Commission (1964-66), NPE-(2020), National Knowledge Commission (2005).
- Know and understand the Birla Ambani report on privation of Higher education and Skill Development Mission (2014).

(B) SYLLABUS

SECTION-A

- (i) Education Policy-meaning and policy determinants.
- (ii) Policy formulation: Role of Ministry of Education (MOE), NCERT, NITIA YOG
- (iii) Education planning and Financing: concept, need, types, approaches, principles of financing.
- (iv) Educational Financing: Principles of Financing, Financial participation of centre and state: Smagar Siksha Abhiyan, Mid-day Meal Scheme and Post-Matric Scholarship.

SECTION -B

- (v) Policy recommendations regarding school Education - Education Commission (1964-66)
- (vi) Major recommendations of NPE (1986), POA (1992) and NPE (2020) regarding school education.
- (vii) National Knowledge Commission (2005): Policy recommendations.
- (viii) Birla Ambani report on privation of Higher education (2000).
- (ix) Skill Development Mission (2014)


Head,
Department of Education & C.S.,
Punjabi University, Patiala

Activities (Any one of the following)

- (i) Preparing budget estimate for an elementary school with 200 students, 6 teachers and 4 supporting staff.
- (ii) Study of mid-day meal practices in the school and suggestions for further improvement.
- (iii) Study of the availability of the text books and students school bag contents.

(D) BOOKS RECOMMENDED

1. Hartwell, E. C. (2019). *The Teaching of History*. Maharashtra: Repro Books Limited, Mumbai.
2. Basu, Aparna (1972). *Essays in the History of Indian Education*. New Delhi: Concept.
3. Dharmpal (1983). *The Beautiful Tree: Indigenous Indian Education in the Eighteenth Century*. Delhi: Biblia Impex.
4. Naik, J.P. (1965). *Educational Planning in India*. New Delhi: Allied.
5. Drèze, J., and A.K. Sen (1995). Basic Education as a Political Issue, *Journal of Educational Planning and Administration*, 9 (1) (January): 1-26.
6. Government of India (1950). *Constitution of India*. New Delhi.
7. Government of India (1985). *The Challenge of Education*. New Delhi, Ministry of Human Resource Development (Mimeo).
8. Government of India (1986). *National Policy on Education 1986*. New Delhi: Ministry of Human Resource Development.
9. Government of India (1992). *National Policy on Education 1986 (Revised)*. New Delhi: Ministry of Human Resource Development.
10. Government of India (2001). *National Human Development Report 2001*. New Delhi: Planning Commission.
11. Rao, D.B. (2009). *Encyclopedia of Education-Planning and Development*. (Vol.I to II). Delhi: APH.

(E) EVALUATION

External Examination	70
Time	3 Hrs
Internal Assessment	30
Attendance	6
Written Assignment / Project work/ Response Sheet	12
Two Mid-term Examinations/ House Test	12

(F) INSTRUCTIONS FOR THE PAPER-SETTER

The question paper will consist of three Sections: A, B, and C. Section A and B will have four questions from the respective sections of the syllabus and will carry 12 marks each. Section C will consist of 11 questions of 2 marks each which will cover the entire syllabus uniformly and carry 22 marks in all.

(G) INSTRUCTIONS FOR THE CANDIDATES

Candidates are required to attempt two questions each from the sections A and B and the entire section C.


Head,
Department of Education & C.S.,
Punjab University, Patiala

ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ - ਅਰਥ, ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਕ ਤੱਤ

1.1.0 ਬਣਤਰ

- 1.1.1 ਉਦੇਸ਼
- 1.1.2 ਭੂਮਿਕਾ
- 1.1.3 ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ
- 1.1.4 ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਨਿਰਧਾਰਕ ਏਜੰਸੀਆਂ
- 1.1.5 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ
- 1.1.6 ਸਵੈ-ਪਰੀਖਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
- 1.1.7 ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕ ਤੱਤ
- 1.1.8 ਸੁਝਾਅ
- 1.1.9 ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 2016 ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਨਜ਼ਰੀਆਂ (Vision)
- 1.1.10 ਸਿੱਟਾ
- 1.1.11 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ
- 1.1.12 ਹਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ
- 1.1.13 ਸਵੈ-ਪਰੀਖਣ ਅਭਿਆਸ
- 1.1.14 ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ

1.1.1 ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ:

- ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਗੇ।
- ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।
- ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਏਜੰਸੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਗੇ।
- ਉਹ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।
- ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

1.1.2 ਭੂਮਿਕਾ

ਨੀਤੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਰਕਾਰ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਪਾਰਟੀ ਜਾਂ ਵਪਾਰਕ ਅਦਾਰੇ ਵਲੋਂ ਫੈਸਲਿਆਂ, ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਬਣਾਈ ਗਈ ਯੋਜਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੜਾਵਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਪਨਾਂ ਦਾ ਵਿਤਰਣ (ਵੰਡ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਸਮਾਂ-ਸੀਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜਨਤਕ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਬਣਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿੱਚ, ਨੀਤੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਬਣਾਏ ਗਏ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ-ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਬਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾਰਗਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਤੱਥਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਨੀਤੀਆਂ ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ, ਜਟਿਲਤਾ, ਫੈਸਲਾ-ਮਾਹੌਲ, ਚੋਣਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਣਿਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਭਿੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੀਤੀ ਦਾ ਕਾਰਜ-ਖੇਤਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਨੀਤੀ ਉੱਨੀ ਹੀ ਸਮੱਸਿਆਪੂਰਨ ਬਣ ਜਾਵੇਗੀ।

1.1.3 ਅਰਥ ਅਤੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ

ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਯੋਜਨਾਕਾਰਾਂ, ਨਿਰਣੇਕਾਰਾਂ, ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਹੋ ਸਕੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਨੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

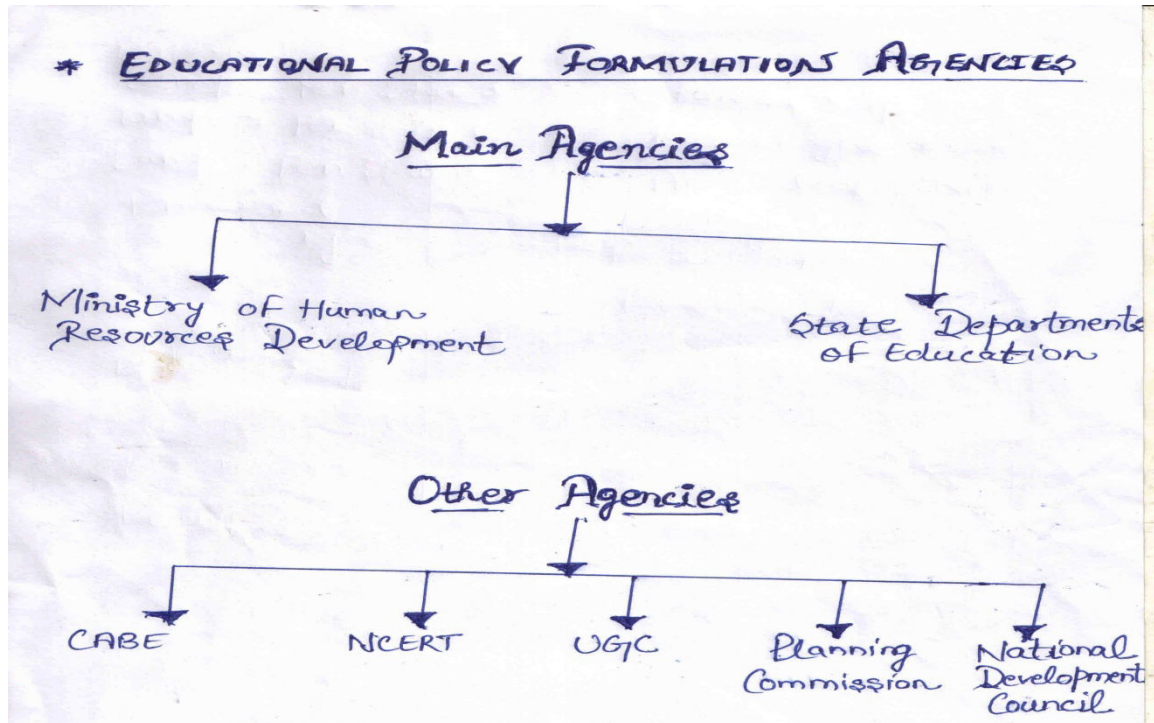
ਜੀ ਹਰਮਨ (G. Harman-1984) ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ “ਇਹ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਤੇ ਅਪ੍ਰਤੱਖ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ, ਜੋ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਮੱਸਿਆ ਜਾਂ ਮਾਮਲੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਉਦੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”

ਜੇਮਜ਼ ਈ. ਮੈਕ ਕਲੈਲਨ (James E. Mc Clellan-1968) ਅਨੁਸਾਰ, “ਨੀਤੀ-ਨਿਰਮਾਣ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਨਿਯਮ-ਆਧਾਰਿਤ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ ਜੋ ਅਜਿਹੇ ਨਿਯਮ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ।”

ਹੈਰੋਲਡ ਲੈਸਵਾਲ (Herold Lasswall-2001) ਅਨੁਸਾਰ, “ਸਿੱਖਿਆ-ਨੀਤੀ ਉਦੇਸ਼ਾਂ, ਕੀਮਤਾਂ ਅਤੇ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਾਲੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸਪੱਸ਼ਟ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।”

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਉਹ ਯੋਜਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਸਰਕਾਰਾਂ ਇਹ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨਾਲ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਕੀ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

1.1.4 ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੀਆਂ ਨਿਰਧਾਰਕ ਏਜੰਸੀਆਂ



1.1.5 ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ:

- (ੳ) 1968 ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਾਸ
- (ਅ) ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1968
- (ੲ) ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1986
- (ਸ) ਰਿਵਿਊ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ 1990
- (ਹ) ਸ਼ੋਧੀ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, 1992

(ੳ) 1968 ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਾਸ

ਅਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨ (1948-49) ਅਤੇ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨ (1952-53) ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤੇ ਪਰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖਾਸ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਰਹੇ। ਸਰਕਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਹਰੇਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ 1964 ਈ. ਵਿੱਚ ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਹੀ 1968 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਸਿੱਖਿਆ 'ਰਾਜ ਵਿਸ਼ਾ' (state subject) ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਠੋਸ ਰੂਪ 'ਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਰਹੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗੈਰ-ਕਾਂਗਰਸੀ ਰਾਜਾਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (1968) ਨੂੰ ਅਮਲੀ ਰੂਪ ਦੇਣ ਵਿੱਚ

ਕੋਈ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾਈ। ਸਿੱਟਾ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਕੋਠਾਰੀ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ 'ਤੇ ਬਣੀ ਨੀਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਅਧਿਆਇ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ।

(ਅ) ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1968

ਸੁਤੰਤਰ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1968 ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਬਣਾਈ ਜੋ ਕਿ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:

ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੇਂਦਰੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਂਤੀ ਸਰਕਾਰਾਂ ਕੌਮੀ ਤਰੱਕੀ ਅਤੇ ਸੁਰੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਾਧਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵੱਲ ਉਚੇਚਾ ਧਿਆਨ ਦੇਂਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਕਈ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਤੇ ਕਮੇਟੀਆਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ (1948-49) ਸੈਕੰਡਰੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ (1952-53) ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੁਨਰ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਛਾਣ-ਬੀਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮੇਟੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਵੱਲ ਕਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਗਏ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਹੇਠ ਪਾਸ ਕੀਤੇ ਵਿਗਿਆਨ ਸਬੰਧੀ ਪ੍ਰਸਤਾਵਾਂ ਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵੱਜੋਂ ਵਿਗਿਆਨ, ਸ਼ਿਲਪ, ਵਿਗਿਆਨ ਅਨੁਸੰਧਾਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਤੀਜੇ ਪੰਜ-ਸਾਲਾਂ ਯੋਜਨਾਂ ਦੇ ਛੇਕੜਲੇ ਵਰ੍ਹੇ ਵਿੱਚ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਸਮੁੱਚੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਮੁੜ ਘੋਖਿਆ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪੁਨਰ ਉਸਾਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓਂ ਆਰੰਭਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਨਤੀਜੇ ਵੱਜੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰੂਪ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਪੜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪੱਖਾਂ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਸਬੰਧੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਣ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਮਿਸ਼ਨ (1964-66) ਨਿਯੁਕਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ 1966 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਤਕ ਰਿਪੋਰਟ ਉੱਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਟਿੱਕਾ ਟਿੱਪਣੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਤਸੱਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਕੁ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਹਿਮਤ ਹਨ।

(ਬ) ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1986

ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (1968) ਦੀ ਅਸਫਲਤਾ ਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਕੰਨ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਸਰਕਾਰ ਇਹ ਸੋਚਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਹੋ ਗਈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਰਾਜ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾ ਕੇ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਭੁੱਲ ਹੋ ਗਈ। ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਭੁੱਲ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਮੂਡ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਜਿਸਦਾ ਨਤੀਜਾ 1976 ਈ. ਵਿੱਚ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ 76 ਵੀਂ ਸੋਧ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ 'ਰਾਜ ਵਿਸ਼ੇ' ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ 'ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ' (concurrent list) ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਇਹ ਨਾ ਭੁੱਲਣ ਵਾਲੀ ਘਟਨਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨੀਤੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਠੋਸ ਰੂਪ 'ਚ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਸੰਨ 1979 ਈ. ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਾ ਖਰੜਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਅਜੇ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਸੀ ਕਿ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਜਨਤਾ ਪਾਰਟੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨਾ ਰਹੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਨੀਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ।

ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਮੌਤ (ਅਕਤੂਬਰ, 1984 ਈ.) ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ੍ਰੀ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤਰੀ ਬਣੇ। ਆਪਣੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਭਾਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗਾਂਧੀ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਜਲਦ ਹੀ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਐਲਾਨ ਕੀਤਾ। 1985 ਈ. ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ 'Challenge of Education: A Policy Perspective' ਛਪਵਾਇਆ। ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ 'Challenge of Education' (ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਵੰਗਾਰ) ਉੱਤੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਾਨਫਰੰਸਾਂ, ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਇਸ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਨੂੰ ਸਾਰੀਆਂ ਖੇਤਰੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ

ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਦੀਆਂ 5,80,000 ਪ੍ਰਤੀਆਂ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਵਿੱਚ, 2,40,000 ਹਿੰਦੀ ਵਿੱਚ ਅਤੇ 4000 ਹਜ਼ਾਰ ਉਰਦੂ ਵਿੱਚ ਛਪਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਦਾ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਭਰਵਾ ਹੁੰਗਾਰਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਝਾਅ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਭੇਜੇ ਗਏ। ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੁਆਰਾ 29 ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ ਦਾ ਆਯੋਜਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵੀ ਸੈਮੀਨਾਰਾਂ, ਵਰਕਸ਼ਾਪਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰ ਗੋਸ਼ਟੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ਾਲ ਸਮੱਗਰੀ ਅਤੇ ਸੁਝਾਅ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਨੁੱਖੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੇ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਸੁਝਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1986-ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ (National Policy on Education 1986-Presentation) ਨਾਮਕ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਮੰਤਰਾਲੇ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ 'ਤੇ ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰੀਆਂ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਕਾਸ ਪਰਿਸ਼ਦ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਲਾਹਕਾਰ ਬੋਰਡ ਦੀ ਮੀਟਿੰਗ ਹੋਈ ਅਤੇ ਰਿਪੋਰਟ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨੂੰ ਮੁੜ-ਸੋਧ ਕੇ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1986 ਈ. ਦਾ ਖਰੜਾ (Draft of National Policy on Education 1986) ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪਿਆ ਗਿਆ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਲੋਕ ਸਭਾ ਨੇ 8 ਮਈ, 1986 ਈ. ਨੂੰ ਪਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕ ਸਭਾ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਿੱਲ ਰਾਜ ਸਭਾ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਜਿਸ 'ਤੇ ਰਾਜ ਸਭਾ ਨੇ 13 ਮਈ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮੋਹਰ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਗਸਤ, 1986 ਈ. ਵਿੱਚ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਆਫ਼ ਐਕਸ਼ਨ (Programme of Action) ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ 'ਤੇ ਅਮਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ।

(ਸ) ਰਿਵੀਊ ਕਮੇਟੀ ਰਿਪੋਰਟ 1990

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ਾਂ ਬਾਰੇ ਰਿਵੀਊ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਟੀਕਾ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਨਵੀਆਂ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ਾਂ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ। ਰਿਵੀਊ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਵਿਚਾਰ ਸੀ ਕਿ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ 29% ਸਮਾਂ ਬਾਲਣ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਤੇ 20% ਸਮਾਂ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ ਭਾਲ ਆਦਿ ਵਿਚ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਤੋਂ ਕੁਝ ਹੱਦ ਤਕ ਮੁਕਤ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੀ। ਰਿਵੀਊ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਸੀ ਕਿ ਸਮੁਦਾਇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਾਣੀ, ਬਾਲਣ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਚਾਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਪ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਇਸ ਭਾਂਤ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਣ ਕਿ 300 ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਉੱਪਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ 1500 ਦੀ ਆਬਾਦੀ ਤੇ ਇੱਕ ਮਿਡਲ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ। ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਅਤੇ ਛੁੱਟੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਉਂਤਬੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਥਾਨੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਭਰਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੇ ਵਰਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਖਰਚੇ ਤੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਣ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਵਧਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਵੱਖਰੇ ਹੋਰ ਸਕੂਲ ਖੋਲ੍ਹੇ ਜਾਣ ਤੇ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਧੇਰੇ ਹੋਸਟਲ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਟੈਕਨੀਕਲ ਤੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਤੀ ਦੀਆ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਵਧਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਵਜ਼ੀਫੇ ਬਣਾਏ ਜਾਣ, ਹੋਸਟਲ ਦੀਆਂ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਵਧਾਈਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਵਜ਼ੀਫੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਵਿਆਪੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤੇ ਖੇਤਰੀ ਵਖਰੇਵੇਂ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ, ਦੇ ਭਾਗ ਨੂੰ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਅੱਠਵੇਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾਂ ਯੋਜਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਸਟੱਡੀ ਸੈਂਟਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੋਸ਼ਲ ਸਾਇੰਸ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇਹ ਵੀ ਸਿਫਾਰਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਮਿਡਲ ਤੇ ਹਾਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਤਰੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ

50% ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਭਰਤੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਇਸਤਰੀਆਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਤੋਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਨ ਲਈ 'ਮਹਿਲਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ' ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਯੋਗ ਅਖ਼ਤਿਆਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ। ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਸ਼ਾਂ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਇਸਤਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲੇਗਾ।

(ਹ) ਸੋਧੀ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ, 1992

ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (1986) ਜਦੋਂ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਿਆਸੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਰੋਧ ਹੋਣ ਲੱਗਾ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ, ਜਿੱਥੇ ਗੈਰ-ਕਾਂਗਰਸੀ ਹਕੂਮਤਾਂ ਸਨ, ਨੇ ਨੀਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਦੇਹ ਜਤਾਇਆ। ਗੈਰ-ਕਾਂਗਰਸੀ ਪਾਰਟੀਆਂ ਨੇ ਨੀਤੀ ਦੇ ਖਿਲਾਫ 'ਸਰਬ ਹਿੰਦ ਸਿੱਖਿਆ ਬਚਾਓ' ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰ ਲਿਆ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਨੀਤੀ ਵਿਰੋਧੀ ਅੰਦੋਲਨ ਕਾਫੀ ਭੱਖ ਗਿਆ। ਪਰ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨੀਤੀ 'ਤੇ ਅਮਲ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ। ਛੇਤੀ ਹੀ ਕੇਂਦਰ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤਸਵੀਰ ਬਦਲੀ ਅਤੇ ਕਾਂਗਰਸ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਟੁੱਟ ਗਈ। ਸ੍ਰੀ ਵੀ. ਪੀ. ਸਿੰਘ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ 1986 ਈ. ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਲਈ ਅਚਾਰੀਆ ਰਾਮ ਮੂਰਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ ਇੱਕ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਉਥਲ-ਪੁਥਲ ਹੋਈ ਅਤੇ ਵੀ. ਪੀ. ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੱਤਾ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣਾ ਪਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਚੰਦਰ ਸ਼ੇਖਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣੇ ਪਰ ਕਮੇਟੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਦਸੰਬਰ, 1991 ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਸਮੀਖਿਆ ਰਿਪੋਰਟ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ। ਰਿਪੋਰਟ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਹੋਣੀ ਬਾਕੀ ਸੀ ਕਿ ਸੰਨ 1992 ਵਿੱਚ ਕਾਂਗਰਸ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸੱਤਾ ਵਿੱਚ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਵੀ. ਵੀ. ਨਰਸਿਮ੍ਹਾ ਰਾਓ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਬਣੇ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਇੱਛਾ ਸੀ ਕਿ 1986 ਵਾਲੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਇੰਨ-ਬਿੰਨ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਪਰ ਅਚਾਰੀਆ ਰਾਮ ਮੂਰਤੀ ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਰਿਪੋਰਟ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਬਹਿਸ ਲਈ ਪਈ ਸੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਜਨਾਰਦਨ ਰੈਡੀ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਗੀ ਹੇਠ 1986 ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਹਾਲਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਿਆਂ ਮੁੜ ਤੋਂ ਵਿਚਾਰਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕਮੇਟੀ ਦਾ ਗਠਨ ਕੀਤਾ।

ਜਨਾਰਦਨ ਰੈਡੀ ਕਮੇਟੀ ਨੇ 1992 ਈ. ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਰਿਪੋਰਟ ਕੇਂਦਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ। ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਧਨ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਅਰਜੁਨ ਸਿੰਘ ਨੇ 7 ਮਈ, 1992 ਨੂੰ ਸੋਧੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਸੰਸਦ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (1986) ਮੌਜੂਦਾ ਸਮੇਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ਕੁੱਝ ਸਾਲਾਂ ਦੌਰਾਨ ਹੋਏ ਵਿਕਾਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਬਦਲਾਅ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨੂੰ ਸੋਧਿਆ ਗਿਆ।

ਸੋਧੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (1992) ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਦੋ ਨਵੇਂ ਪੈਰੇ ਜੋੜੇ ਗਏ ਜਦਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਸਮਾਨਤਾ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ (ਅਨੁਸੂਚਿਤ ਜਾਤੀ, ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਈ ਕੀਤੀ ਗਈ), ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੜ-ਸੰਗਠਨ, ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਸ਼ਾ-ਵਸਤੂ ਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੇ ਨਵੀਨੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਸੁਧਾਰ ਕੀਤੇ ਗਏ ਜਦਕਿ ਬਾਕੀ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿਰਲੇਖ ਕੌਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (1986) ਵਾਲੇ ਹੀ ਸਨ।

1.1.6 ਸਵੈ-ਪਰੀਖਣ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- ੳ) ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਇੱਕ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- ਅ) 1968 ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖੋ?
- ੲ) ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1986 ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਖੋ।

1.1.7 ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕ ਤੱਤ

1. ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੱਤ: ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੱਤ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ: ਵਾਤਾਵਰਨਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਜਨਸੰਖਿਆ ਵੰਡ, ਭੂਮੀ ਭਿੰਨਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰੀਖਿਆਵਾਂ ਅਤੇ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ:- ਆਸਟਰੇਲੀਆ ਵਿੱਚ ਦੋ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਇੱਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੇਂਡੂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ। ਇਸਤਰਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਭੂਗੋਲਿਕ ਤੱਤ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

2. ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਤੱਤ: ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਇਤਿਹਾਸ ਵਰਤਮਾਨ, ਭਵਿੱਖ, ਭੂਤਕਾਲ ਨੂੰ ਇੱਕਠਿਆਂ ਲੈ ਕੇ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਬਣੀ ਰਹੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੇ ਭਾਰਤੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸੱਭਿਅਤਾ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਇੰਸ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ: ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ ਡਾਕਟਰ ਕਿਸੇ ਮਰੀਜ਼ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਪਿਛਲੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਇਲਾਜ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਬਣਾਉਣ ਵੇਲੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪਿਛਲੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਹੀ ਨਵੀਂ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਿਰਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ।

3. ਕਾਨੂੰਨੀ ਤੱਤ: ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ 76ਵੀਂ ਸੋਧ ਅਨੁਸਾਰ 1976 ਵਿੱਚ 'ਰਾਜ ਵਿਸ਼ੇ' ਤੋਂ ਕੱਢ ਕੇ 'ਸਮਵਰਤੀ ਸੂਚੀ' ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਅਜੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਕੋਈ ਕਾਨੂੰਨ ਨਹੀਂ ਬਣਾਏ ਗਏ ਜੋ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਾਲ ਚਲਾ ਸਕਣ। ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੈਕਟਰਾਂ ਵਿੱਚ ਚਲਾਈ ਜਾ ਰਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨਾਂ ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਨੀਤੀ-ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਇਕਸਾਰਤਾ ਆਵੇ।

4. ਆਰਥਿਕ ਤੱਤ: ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕਿ ਅਜੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਗਰੀਬੀ ਰੇਖਾ ਤੋਂ ਨੀਚੇ ਹਨ ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਦੇਸ਼ ਅਮੀਰ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਹੀ ਉੱਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਧੀਆ ਹੋਵੇਗੀ। ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਧੀਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਮਾੜੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਬੁਰੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਵਧੀਆ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਸ਼ਾ ਵੱਲ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੀ ਰਾਹ ਤੇ ਲੈ ਜਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਵਜੋਂ:- ਜਾਪਾਨ, ਯੂ. ਐਸ. ਏ. ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉੱਥੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵਰਗ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

5. ਤਕਨੀਕੀ ਤੱਤ: ਤਕਨੀਕੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਲਈ ਜਰੂਰੀ ਹਨ: ਮਾਹਿਰ ਮਨੁੱਖੀ-ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਤਕਨੀਕੀ ਸਾਧਨ। ਵਧੀਆ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਅਜੋਕੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਆਡਿਓ-ਵੀਡੀਓ ਸਾਧਨ, ਰੇਡਿਓ, ਟੈਲੀਵੀਜ਼ਨ, ਟੇਪ ਰਿਕਾਰਡਰ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ, ਓਵਰਹੈਂਡ-ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਰ, ਕੰਪਿਊਟਰ, ਸਮਾਰਟ ਕਲਾਸ ਰੂਮ ਅਦਿ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਵੀ ਜਰੂਰੀ ਹੈ। ਬਸ਼ਰਤੇ ਹਰ ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਤਿ ਜਰੂਰੀ ਹੈ।

ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਰੁਕਾਵਟਾਂ:

- **ਫੰਡ ਦੀ ਘਾਟ:**—ਜੇ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਤੇ ਲੋੜੀਂਦੇ ਫੰਡ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਮੁਹੱਈਆ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸਹੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ।
- **ਯੋਗ ਅਤੇ ਮਾਹਿਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਘਾਟ:**— ਦੂਸਰੀ ਚੁਣੌਤੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ ਜਿਸਕਰਕੇ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਸਾਧਨ ਬੇਕਾਰ ਹੀ ਪਏ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। 2015 ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਵਿੱਚ ਇਹ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ 88.5% ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਗ ਅਤੇ ਮਾਹਿਰ ਅਧਿਆਪਕ ਨਹੀਂ ਹਨ।
- **ਵੱਧਦੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੀਆਂ ਜਰੂਰਤਾਂ:** ਜਨਸੰਖਿਆ ਵਿੱਚ ਲਗਾਤਾਰ ਵਾਧਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਚੁਣੌਤੀ ਹੈ। ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਦਿਨ ਵੱਧਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜਨਸੰਖਿਆ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਲਈ ਹੀ ਵਿੱਦਿਅਕ ਨੀਤੀਆਂ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ ਬਲਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਵੀ ਨੀਤੀਆਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਚੁਣੌਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।

6. ਸਮਾਜਿਕ ਤੱਥ: ਸਮਾਜਿਕ ਬਦਲਾਵ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਜ਼ਰੂਰੀ ਔਜ਼ਾਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਜਾਤ-ਪਾਤ, ਨਸਲਵਾਦ, ਲਿੰਗ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਆਦਿ ਇੱਕ ਭਿਆਨਕ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਜੜ੍ਹੋਂ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਪਿਛੜੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮੁਆਵਜ਼ੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਤਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਲਿੰਗ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਖਤਮ ਹੋ ਸਕਣ।

7. ਵਰਤਮਾਨ ਸਿੱਖਿਅਕ ਢਾਂਚਾ: ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ, ਸੋਮਿਆਂ, ਕਾਬਲੀਅਤਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸੁਧਾਰ ਕਰਕੇ, ਉਸਦੀਆਂ ਬੁਰਾਈਆਂ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਤਾਂਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਆ ਰਹੀਆਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨਾਲ ਨਿਪਟਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਦਾਹਰਨ ਵਜੋਂ:— ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਕੱਲ ਬਜ਼ੁਰਗ ਲੋਕ ਨਵੀਂ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ ਪਰੰਤੂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨਾ ਸਿੱਖ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

8. ਵਿੱਤੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ: ਭਾਰਤ ਦੇਸ਼ ਅਜੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਇਸ ਕਰਕੇ ਇੱਥੇ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸਮੱਸਿਆ ਹੋਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਹੀ ਅਸੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਦੇ ਰਸਤੇ 'ਤੇ ਲਿਜਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸਲਈ ਨੀਤੀ-ਨਿਰਧਾਰਕਾਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਤਰੀਕੇ ਲੱਭਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਵਿੱਤੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

9. ਸੰਵਿਧਾਨਿਕ ਤੱਤ: ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਸਾਨੂੰ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਿਤ “ਮੌਲਿਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ” ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਦੇਸ਼ ਦੀ

ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ, ਲੋਕਤੰਤਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਨੀਤੀ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਮੁੱਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਸੰਵਿਧਾਨ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ।

10. ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰਭਾਵ: ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਨਵੇਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਯੋਗਾਂ ਦੇ ਨਤੀਜੇ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ UNESCO ਅਤੇ UNICEF ਰਾਹੀਂ ਪਹੁੰਚਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

1.1.8 ਸੁਝਾਅ

ਭਾਰਤੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ, ਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਮਾਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ-ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਨਿਰਧਾਰਕ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਅਦਾ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ-

- ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੌਕਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ,
- ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਤਰਣ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨਤਾ,
- ਵਿੱਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ,
- ਅੰਦਰੂਨੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ,
- ਬਾਹਰੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ
- ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਲਈ ਸੰਸਥਾਗਤ ਪ੍ਰਬੰਧ।

1.1.9 ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 2016 ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਤੀ ਨਜ਼ਰੀਆਂ (Vision)

(Logo)

"Educate, Encourage, Enlighten"



- ਵਿਸ਼ਵ-ਪੱਧਰੀ ਹੁਨਰ, ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਕਤੀ, ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਉਦਯੋਗਿਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ।
- ਸਿੱਖਿਆ ਸਭ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇ, ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਮੁਫਤ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਬੰਧ।
- ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਲਚਕਦਾਰ ਸਿੱਖਿਆ।
- ਸਾਖਰਤਾ, ਜੀਵਨ-ਕੁਸ਼ਲਤਾ, ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਸੰਭਵ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਸਰਵਪੱਖੀ ਸਿੱਖਿਆ।
- ਜੀਵਨ ਭਰ ਚੱਲਣ ਵਾਲੀ ਅਜਿਹੀ ਸਿੱਖਿਆ ਜੋ ਕਿ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿੱਤੀ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰੇ।

ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਧਨ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ (2016) ਨਿਰਧਾਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਸੁਝਾਅ

ਸਾਡੇ ਭਾਰਤ ਦੀ MHRD ਮੰਤਰੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਮਰਿਤੀ ਜੂਬਿਨ ਇਰਾਨੀ ਨੇ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 2016 ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ਜੋਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਵਪਾਰਿਕ ਅਦਾਰਿਆਂ ਦੇ ਮੁੱਖੀ, ਵਪਾਰੀ ਆਦਿ ਤੋਂ ਅਜੋਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਸੰਬੰਧੀ ਸੁਝਾਅ ਮੰਗੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੱਧ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਅੱਗੇ ਆਉਣ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਿਅਕ ਮੁੱਦਿਆਂ ਜਿਵੇਂ ਇਸਤਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਉਚੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਤਕਨੀਕੀ ਸਿੱਖਿਆ, ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਆਦਿ ਸੰਬੰਧੀ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਸੁਝਾਅ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਦਮ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ਲਾਘਾਯੋਗ ਹੈ।

1.1.10 ਸਿੱਟਾ

ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ-ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਅਧਿਕਾਰ ਵਾਪਿਸ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ, ਨਿੱਜੀ, ਧਾਰਮਿਕ, ਆਨ-ਲਾਈਨ ਅਤੇ ਗ੍ਰਹਿ-ਸਕੂਲ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇਣਾ। ਪਹਿਲਾਂ, ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਦਯੋਗਿਕ ਯੁੱਗ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਅੱਜ, ਵਿਸ਼ਵੀਕਰਨ ਨੇ ਸਾਡੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨੀਤੀ-ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨੀਤੀਆਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉੱਪਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.1.11 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

1. **ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ**- ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਟੀਚੇ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨੇ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਯੋਜਨਾਕਾਰਾਂ, ਨਿਰਣੇਕਾਰਾਂ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋਣ ਤਾਂ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕੇ।
2. ਸਿੱਖਿਅਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਕ: ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਾਰਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਪਛੋਕੜ ਅਤੇ ਭਿੰਨਤਾ, ਭੌਤਿਕ ਸਹੂਲਤਾ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਕਾਰਕ।

1.1.12 ਹਵਾਲਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- ੳ) ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਦੀ ਇੱਕ ਉੱਚਿਤ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ, ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- ਅ) ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਦੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਿਸਤਾਰ ਪੂਰਵਕ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- ੲ) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਲਿਖੋ।

1.1.13 ਸਵੈ-ਪਰੀਖਣ ਅਭਿਆਸ

- ੳ) ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਬਣਾਈ ਗਈ ਨੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਅ) ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ ਨਿਰਧਾਰਨ ਰਾਜ ਸੂਚੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ।
- ੲ) ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੀਤੀ 1986 ਵਿੱਚ ਬਣੀ।
- ਸ) ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ 1952-53 ਵਿੱਚ ਹੋਈ।

ਹ) ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਰਵ-ਵਿਆਪਕ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਖੇਤਰੀ ਭਿੰਨਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਬਣਾਉਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਉਤਰ:- ਓ) ਹਾਂ ਅ) ਨਹੀਂ ਏ) ਨਹੀਂ ਸ) ਨਹੀਂ ਹ) ਹਾਂ

1.1.14 ਹਵਾਲਾ ਪੁਸਤਕਾਂ

- Education Policy and Administration: S.L. Goel, Aruna Goel.
- Teacher Education in India: Nizam Elehi.
- Principles, Problems and Prospects of Co-operative Administration: Dr. B.B. Goel.
- Educational Policy & Planning in Contemporary India: Inderdev Singh Nandra.
- New Education Policy 2016 by Sumriti Zubin Irani (Minister of MHRD)

**POLICY FORMULATION: - ROLE OF MINISTRY OF EDUCATION (MoE),
NCERT, NITI AAYOG**

1.2.0 Structure of the Lesson

1.2.1 Objectives

1.2.2 Introduction

1.2.3 Formulation of Educational Policy

1.2.4 Ministry of Education

1.2.4.1 Department of School Education and Literacy

1.2.4.2 Department of Higher Education

1.2.5 Objectives of Ministry of Education

1.2.6 Role of Ministry of Education in Policy Formation

1.2.7 The National Council of Educational Research and Training (NCERT)

1.2.7.1 Structure and Administration

1.2.7.2 Constituent Units of the NCERT

1.2.8 Role of NCERT in education Policy

1.2.9 NITI AAYOG

1.2.10 Role of NITI AAYOG

1.2.11 Summary

1.2.12 Key Words

1.2.13 Suggested Questions

1.2.14 Self Check Evolution

1.2.15 Suggested Readings

1.2.1 OBJECTIVES

After studying this lesson, the student will be able to do the following:

- They will be able to understand formulation of Education Policy.
- They will be able to explain the role of MoE.
- They will be able to explain the structure and Role of NCERT.
- They will be able to understand the functions of NITI AAYOG.

1.2.2 INTRODUCTION

Policy may be defined as a course of action that creates a desired objective in the interest of the masses or the people in a given country. It is a decision-making framework or course of action to achieve a desired effect or change.

Public policy has a clear and unique purpose which is seeking to achieve a desired goal that is considered to be in the best interest of all members of society, for example good health, an innovative economy, high educational achievement, improved literacy etc.

1.2.3 FORMULATION OF EDUCATIONAL POLICY

The Union Government has to play a dominant role in educational policy formulation because of the vital role of Education in Social and Economic development. Besides, it is also necessary for the Centre to ensure that the different regions of the country march together and no serious regional imbalances in educational development are created. To quote J.P. Naik, "In formulating educational policy, therefore, the Centre will necessarily have to play a more dominant role than what may be strictly justified on a literal interpretation of the Constitution, and the States will have to adjust their policies to some extent, not only in deference to the wishes of the Centre, but in deference to the other States as well."

The National Education Policy (NEP) 2020 was released on July 30, 2020. The Ministry of Human Resource Development (MHRD) had constituted a Committee for drafting the National Education Policy (Chair: Dr. K. Kasturirangan) in June 2017. The Committee submitted a draft NEP for public consultation in May 2019. The NEP will replace the National Policy on Education, 1986. The change in education policy is made after a gap

of a total of 34 years. But the change was necessary and the need for the time should have been made earlier.

The earlier system of education was basically focused on learning and giving results. The students were judged by the marks attained. This was a unidirectional approach to development. But the new education policy focuses on the relevance of a multi-disciplinary approach. It aims at all-round development of the student.

New education policy visualizes the formation of a new curriculum and structure of education which will help the students at their different stages of learning. The change has to be done in the existing education system in order to make education reach up to all, ranging from urban to rural areas. It will be towards meeting sustainability by fulfilling Goal of quality education. The main motive is making a child learn along with becoming a skilled one, in whatever field they are interested. In this way, the learners are able to figure out their aim, and their capabilities. The learners are to be provided with integrated learning i.e. having the knowledge of every discipline. The same is applicable in higher education too. The new education policy also lays emphasis on the reformation of teacher's education and training processes. The critical points regarding this policy can be highlighted as following:

- The new education policy focuses on the integrated development of the learners.
- It replaces the 10+2 system with 5+3+3+4 structure, which states 12 years of schooling and 3 years of pre-schooling, thus kids with the experience of schooling at an earlier stage.
- The examinations will be conducted in 3rd, 5th, and 8th grades only, others will go for the regular assessments. Board exams will also be made easier and, and held twice in a year so that each child gets two attempts.
- The policy envisages a multi-disciplinary and integrated approach to the undergraduate programmes with greater flexibility of exit from the course.

- The state and central government both will work together towards greater public investments by the public for education will give rise to GDP by 6%, at its earliest.
- The new education policy focuses on enhancing practical education instead of laying stress on books for learning.
- NEP allows for the development and learning of children by general interaction, group discussions, and reasoning.
- The NTA will conduct a common entrance exam for universities at a national level.
- The students will have the freedom to select the course they desire to learn along with the course subjects, thus promoting skill development.
- The government will be setting up new ways of research and innovations at the university and college level by setting NRF (National Research Foundation).

It can be said that there was a need for change to the existing education policy which was earlier implemented in 1986. The resulting change is the approval of the New Education policy. The policy has many positive features but the same can only be achieved by strictly making it happen. Mere consideration for the layout will not work efficiently instead of actions. The implementation of the language i.e. the teaching up to 5th grade to be continued in the regional languages is the utmost problem. The child will be taught in regional language and therefore will have less approach towards the English language, which is required after completing 5th grade. Moreover, kids have been subject to structural learning, which might increase the burden on their small minds.

1.2.4 MINISTRY OF EDUCATION

The existence of Ministry of Education came from the mother ministry was known as Ministry of Human Resource Development (MHRD) which was created on September 26, 1985, through the one 174th amendment to the Government of India (Allocation of

Business) Rules, 1961 working in the form of departments namely Department of Education and Literacy and the Department of Higher Education.

The new National Education Policy 2020 was passed on 29 July 2020 by the Union Council of Ministers. The NEP 2020 replaced the existing National Policy on Education, 1986. Under the NEP 2020, the name of the Ministry of Human Resource and Development (MHRD) was changed to Ministry of Education (MoE). Numerous new educational institutes, bodies and concepts were legislated under NEP 2020. Thus, during the implementation of Education Policy 2020, The Ministry of Education was made a ministry of the Government of India responsible for the implementation of the new policy. Similarly, this Ministry of Education comprised of two following departments:

1.2.4.1 Department of School Education and Literacy:

The department of school education and literacy is responsible for development of school education and literacy in the country, the Department of Higher Education take care of what is one of the largest Higher Education Systems of the world, just after the United States and China. The Department of School Education and Literacy has its eyes set on the universal access of education and making better citizens out of our young brigade. For this, various new schemes and initiatives are taken up regularly and recently, those schemes and initiatives have also stated paying dividends in the form of growing enrolment in school.

1.2.4.2 Department of Higher Education

The Department of Higher Education, on the other hand is engaged in bringing world class opportunities of Higher Education and Research to the country so that Indian Students are not finding lacking when facing an international platform. For this, the Government has launched joint ventures to help the Indian students benefit from the world opinion.

In addition to this, an Innovation Cell, known as MoE's Innovation Cell was established by Ministry of Human Resource Development at AICTE to systematically foster the culture of innovation, entrepreneurship and startups in all

major Higher Education Institutions in India. A Chief Innovation Officer is selected every term to look after the innovation affairs in this cell.

The National Institute of Educational Planning and Administration (NIEPA), New Delhi is a national level resource institution, specializing in problems of educational management. The University Grants Commission (UGC), New Delhi, coordinates and sets standards in the area of higher education. The All India Council for Technical Education (AICTE), New Delhi, which coordinates and sets standards in the area of technical education.

1.2.5 OBJECTIVES OF THE MINISTRY OF EDUCATION:

The main objectives of the Ministry of Education are as following:

1. Formulating the National Policy on Education and to ensure that it is implemented in letter and spirit.
2. Planned development, including expanding access and improving quality of the educational institutions throughout the country, including in the regions where people don't have easy access to education.
3. Paying special attention to disadvantaged groups like the poor, females and the minorities.
4. Provide financial help in the form of scholarship, loan subsidy etc to deserving students from deprived sections of the society.
5. Encouraging International cooperation in the field of education, including working closely with the UNESCO and foreign governments as well as Universities, to enhance the educational opportunities in the country.

1.2.6 ROLE OF MOE IN POLICY FORMATION AND IMPLEMENTATION

The planning unit in the Ministry of education has the following functions:

- a) Compilation of national five-year education plan and supporting material;
- b) Development of strategy for getting plans accepted and financed;

- c) Preparation of the central, annual educational plan and discussions with the Planning Commission and the Ministry of Finance;
- d) Discussion and coordination with states on matters relating to planning, developments and the financing and implementation of plans; and
- e) Submission of progress reports on planning-schemes to the Planning Commission.

Apart from this, the implementation unit in the Ministry of Education has the following functions:

- 1. Taking Full Control of Policies, Decisions and Planning activities:** MoE ensures a strong grip and governance on the educational policies, regulation, educational systems across the country.
- 2. Regulation of New School Systems:** It is observed that every now and then a new school system is introduced in India claiming to be the best whereas no genuine efforts to meet the minimum acceptance criteria of a new schooling system. To ensure proper planning for curriculum setup, teaching faculties training, integration with existing school systems and compliance with local laws is the responsibility of MoE.
- 3. Resource Development:** MoE aims to provide best-in-class techniques, training, business collaborations, and new trends across the education industry. Every single school in the country has to be a member of this group. Through these apps MoE can perform surveys and seek opinions pertaining to existing policies or new ideas.
- 4. Effective Utilization of Educational Budget:** There could be so many possible expenses when it comes to allocation of budget. For example, new school opening, salary payments of staff, investment in science and technology, IT infrastructure upgrade, training, international memberships, marketing and media needs and so on. It is extremely important for the MOE to assign Subject Matter Experts with a strong analytical and visionary approach. Every single penny incorrectly spent will result in huge loss for the nation.

5. **Check on Educational Institutes:** MoE should provide macro level guidance to all educational institutes covering Marketing, HR, market dynamics, and industry trends.
6. **Universal access to Education Assurance:** MoE has established a dedicated committee supported by auditors who can consistently perform audits on whether compulsory education is being ensured.
7. **Scholarships:** The Ministry of education collaborates with international organizations across the globe to arrange scholarships for the bright students. There should be a dedicated section on the MoE's website where students are provided the details about all kinds of scholarships.
8. **Teaching Regulations:** MoE has established a mechanism for teacher appointment criteria that results in qualification of certain individuals to start teaching. The Ministry should maintain a database of all the teachers of the country and provide them online training about new teaching techniques, perform surveys, seek feedback and take annual exams of all teachers.
9. **Curriculum development:** The Ministry of education is involved in creating and distributing curriculum guidance in line with national interests and international trends. Schools are required to comply with such requirements and produce evidence of actions taken. Annual audits are also performed.

1.2.7 THE NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING (NCERT)

It was set-up on 1st September 1961 as an autonomous organization under the Societies Registration Act of 1860. It provides advice to the Department of Education, Ministry of HRD on all matters pertaining to School Education. It is financed by the Department of Education.

1.2.7.1 Structure and Administration

The NCERT is managed by the (i) General Body, and (ii) Executive Committee.

- i. **General Body:** The Union Minister of Human Resource Development is the President of the General Body of the NCERT. The members of the General Body include the Education ministers of all the States and the Union Territories. Other members of the General Body include the Chairman of the University Grants Commission (UGC), the Secretary to the Government of India, Ministry of Human Resource Development (Department of Education), four Vice-Chancellors of the Universities (one from each region), the Chairman of the Central Board of Secondary Education, the Commissioner of the Central Board of Secondary Education, the Commissioner of the Kendriya Vidyalaya Sangathan, the Director, Central Health Education Bureau, the Director of Training, Directorate General of Training and Employment, Ministry of Labour, representative of the Education Division, Planning Commission, all members of the Executive Committee (not included above) of the Council, and such other persons, not exceeding six, as the Government of India may nominate (not less than four of these shall be school teachers). The Secretary, NCERT acts as the convener of the General Body of the NCERT.
- ii. **Executive Committee:** The Union Minister of Human Resource Development is its president (ex-officio) and the Union Minister of State in the Ministry of Human Resource Development, is the ex-officio Vice-President. The other members of the Executive Committee are the Secretary to the Government of India, Ministry of Human Resource Development (Department of Education), the Director, NCERT, the Chairman of the University Grants Commission, four educationists with known interest in school education (two of whom shall be school teachers). The Joint Director, NCERT, three members of the faculty of the NCERT (of whom at least two shall be at the level of Professors and Head of the Department): one representative of the Ministry of Human Resource Development, and one representative of the Ministry of Human Resource Development, and one representative of the Ministry of Finance (who shall be the Financial Adviser of the NCERT). The Secretary, NCERT acts as the Convener of the Executive Committee.

The Executive Committee is assisted in its work by the following Standing Committees:

- i. Finance Committee.
- ii. Establishment Committee;
- iii. Building and Work Committee.
- iv. Managing Committee of the Regional Colleges of Education.
- v. Programme Advisory Committee.
- vi. Educational Research and Innovations Committee.

1.2.7.2 Constituent Units of the NCERT

The constituents of the NCERT are:

- National Institute of Education (NIE), New Delhi.
- Central Institute of Educational Technology (CIET), New Delhi.
- Regional College of Education (RCE), Ajmer.
- Regional College of Education (RCE), Bhopal
- Regional College of Education (RCE), Bhubaneshwar.
- Regional College of Education (RCE), Mysore.

Field Offices

Seventeen Field Offices have been established at the following place to provide effective liaison with the State/UT education authorities as well as with the State/UT-level institutions set up for providing academic and training inputs to the school education and teacher education systems in the State/Union Territories.

- i. Ahmedabad
- ii. Allahabad
- iii. Bangalore
- iv. Bhopal
- v. Bhubaneshwar

- vi. Calcutta
- vii. Chandigarh
- viii. Guwahati
- ix. Hyderabad
- x. Jaipur
- xi. Madras
- xii. Patna
- xiii. Pune
- xiv. Shillong
- xv. Shimla
- xvi. Srinagar/Jammu
- xvii. Thiruvananthapuram

1.2.8 ROLE OF NCERT IN EDUCATION POLICY

The NCERT is the nodal agency that deals directly with the formation and implementation of the National Education Policy. Main role played by this agency is describes a following:

1. Publication of Literature: NCERT is engaged in the publication of text books, work-books, teachers, guides, supplementary readers, research monographs in the field of school education and teacher education on a massive scale. The books are published on no profit no loss basis and made available throughout the country. These books are well written by experts and also serve source books. The publications broadly fall into the following major categories:

- i. School textbooks, workbooks and prescribed supplementary readers;
- ii. Teacher's Guides and other instructional materials;
- iii. Research reports and monographs; and
- iv. Educational journals.

Besides these books, six journals are published by NCERT:

- i. Indian Education Review (Quarterly);
- ii. Primary Teacher (Quarterly);
- iii. Journal of Indian Education (Bi-monthly);
- iv. School Science (Quarterly);
- v. Primary Shikshak (Quarterly in Hindi); and
- vi. Bhartiya Adhunik Shiksha (Quarterly in Hindi).

2. Promotion of Teaching of Science and Mathematics: NCERT has been implementing programmes of the promotion of science for which the agreement has been done between the Ministry of HRD and UNESCO and UNICEF. Recent efforts of NCERT for enriching the education of Science and Mathematics include the following:

- Development of Supplementary materials in Chemistry for the Secondary Stage.
- Identification and evaluation of the skills for a study of fractional work in Physics.
- Development of CAI Software for Learning Sound (in Physics) at Secondary Stage.
- Development of non-print materials in Mathematics at the Senior Secondary Level (through video mode).
- Development of self-learning materials on specific topics in Mathematics at +2 levels.

3. Research and Training: NCERT conducts training programmes for different categories of teachers. Besides conducting the pre-service and in-service teacher education programmes, the Regional Colleges of Education (RCEs) remained involved in research studies related to different aspects of school education and teacher education, development of instructional materials for use of teacher educators, teachers and teacher trainees and extension activities for qualitative improvement of school education and teacher education.

The Educational Research and Innovations Committee (ERIC) continued sponsoring research projects on different aspects of schools education and teacher education.

During 1922-1993, seven fresh research projects were approved by ERIC for financial assistance. The report on the "National Seminar of Baba Saheb Ambedkar and Strategies for Removal of Social Inequality in Indian society, Particularly Education" was brought out. The reports of the following 6 projects conducted with financial assistance from ERIC were received.

- i. A Critical Appraisal of the Navodaya Vidyalaya Scheme as implemented in Kerala.
- ii. The Public Understanding of Science.
- iii. A study into the extent of Stagnation and Drop-out in schools of Manipur.
- iv. Pattern of Students' participation in University Administration.
- v. Analysis of the Difference between Private and Public Schools on their Effectiveness on School Achievement.
- vi. A study of Learning Outcomes in terms of Objectives in Mathematics.

4. Promotion of Educational Technology: In 1973, the Centre for Educational Technology was set-up as one of the institutions of NCERT. Besides "In-House Production of ETV Programmes for INSAT Transmission", the Central Institute of Educational Technology (CIET) assigned 10 programmes to outside producers on turn key basis. Under the Educational Television (ETV) programme, the telecast of programmes was regularly monitored. Under the research study on "Comprehension of Educational Television and Radio Programme of CIET", field testing and analysis of data on two tests was done. The CIET developed "Integrated Transmission Schedules" and Programme Capsules and sent them to the Doordarshan Kendra for telecast.

5. National Talent Search Scheme: Under National Talent Search Scheme, the NCERT awards 750 scholarships including 70 scholarships for SC/ST candidates each year for identifying brilliant students and giving the financial assistance for getting good education to further develop their talent.

6. Educational and Vocational Guidance: The NCERT organizes a Diploma Course in Educational and Vocational Guidance which has been designed to train counselors to operate guidance services in Secondary Schools and personnel from various

organizations. Thus, NCERT is doing a good job in the field of Education especially School Education.

1.2.9 NITI AAYOG

The NITI Aayog also called National Institution for Transforming India serves as the apex is the public policy thinks of Government of India and the nodal agency tasked with catalyzing economic development of the country and igniting cooperative federal system through the involvement of State Governments in the policy-making process using a bottom up approach. NITI AAYOG was established in 2015, by the NDA government, in order to replace the Planning Commission which followed a top-down management approach. The NITI Aayog council composition is as following:

1. All the state Chief Ministers
2. The Chief Ministers of Delhi and Pondicherry
3. Lieutenant Governors of all UTs
4. Vice-chairman nominated by the Prime Minister
5. Additional members are selected from leading universities and research institutions
6. These members include a chief executive officer
7. Four ex-official members
8. Three part-time members.

NITI AAYOG initiatives include 15-year road map and a 7-year vision, strategy, and action plans regarding AMURAT and ATAL Innovation Mission, Medical Education Reform, agricultural reforms, Indices Measuring States' Performance in Health, Education and Water Management, Sub-Group of Chief Ministers on Rationalization of Centrally Sponsored Schemes, Sub-Group of Chief Ministers on Swachh Bharat Abhiyan and so on. Sub-group of chief ministers on skill development, task forces on agriculture and up of poverty and transforming india lecture series are again under control of NITI AAYOG.

In addition to this, finance Minister Arun Jaitley made the following observation on the necessity of creating NITI Aayog, The 65-year-old Planning Commission had become a redundant organization. It was relevant in a command economy structure, but not any longer. India is a diversified country and its states are in various phases of economic development along with their own strengths and weaknesses. In this context, a 'one size fits all' approach to economic planning is obsolete. It cannot make India competitive in today's global economy.

Various objectives associated to NITI AAYOG are enlisted below as mentioned on official website.

- To evolve a shared vision of national development priorities, sectors and strategies with the active involvement of States.
- To foster cooperative federalism through structured support initiatives and mechanisms with the States on a continuous basis, recognizing that strong States make a strong nation.
- To develop mechanisms to formulate credible plans at the village level and aggregate these progressively at higher levels of government.
- To ensure, on areas that are specifically referred to it, that the interests of national security are incorporated in economic strategy and policy.
- To pay special attention to the sections of our society that may be at risk of not benefiting adequately from economic progress.
- To design strategic and long-term policy and programme frameworks and initiatives, and monitor their progress and their efficacy. The lessons learned through monitoring and feedback will be used for making innovative improvements, including necessary mid-course corrections.

- To provide advice and encourage partnerships between key stakeholders and national and international like-minded think tanks, as well as educational and policy research institutions.
- To create a knowledge, innovation and entrepreneurial support system through a collaborative community of national and international experts, practitioners and other partners.
- To offer a platform for the resolution of inter sector and inter departmental issues in order to accelerate the implementation of the development agenda.
- To maintain a state-of-the-art resource centre, be a repository of research on good governance and best practices in sustainable and equitable development as well as help their dissemination to stake-holders.
- To actively monitor and evaluate the implementation of programmes and initiatives, including the identification of the needed resources so as to strengthen the probability of success and scope of delivery.
- To focus on technology up gradation and capacity building for implementation of programmes and initiatives.
- To undertake other activities as may be necessary in order to further the execution of the national development agenda, and the objectives mentioned above.

1.2.10 ROLE OF NITI AAYOG

The Education Vertical seeks to target a good learning environment through policy and programmes so that people can develop to their full potential and contribute towards the socio-economic development of the country. The Education domain of NITI AAYOG strives to facilitate school readiness, socio-emotional learning, critical and higher-order thinking, and grade-level competency amongst children. It seeks to empower youth with

employability skills, research temperament and subject matter expertise through high quality, accessible, equitable, accountable, and affordable education system. Role of NITI AAYOG in education policy planning and implementation can be discussed as hereunder:

- **Quality of Education:**

The main role of NITI AAYOG is to ensure the quality at Pre-primary, elementary, secondary, higher-secondary and higher education. Apart from this, NITI AAYOG takes care of improvement and innovation in technical education and teacher education across the nation.

- **Formal and non-formal education and adult literacy:**

NITI AAYOG works towards the upliftment and launch of new programmes for formal, non-formal as well as adult education.

- **Education for special groups:**

Education in areas of special focus such as education of girls, Scheduled Castes (SCs), Scheduled Tribes (STs), minorities, and children with special needs is again the concern of NITI AAYOG. In addition to this, new schemes and programmes are initiated for these.

- **Policy Analysis:**

Policy analysis before and after drafting the national education policy for risk analysis and effectiveness of policy are vital roles played by this agency in policy system of India. A rigorous evaluation of policy feasibility, effectiveness and vitality is being carried out by a dedicated committee of NITI AAYOG on the basis of Cabinet Notes, EFCs and SFCs from Line Ministries.

- **Benchmarking Educational Achievement of States:**

Designing numerous programs and initiatives is followed by the responsibility of NITI AAYOG to benchmark the performances of states and union territories in relation to latest education policy. Hence, an index is set up to track progress and infuse healthy competition among States to improve education is established by NITI AAYOG.

- **Research Studies:** The education vertical of NITI AAYOG takes up policy issues in the field of education to formulate recommendations through extensive research and consultations. Conclusions of these researches are thoughtfully used for education improvement at all levels across the nation.
- **Programme-Level Intervention:** The Education vertical of NITI AAYOG also takes up programme-level interventions to develop proof of concept to improve quality of education.

Thus, NITI AAYOG is developing itself as a state-of-the-art resource centre with the necessary knowledge and skills that will enable it to act with speed, promote research and innovation, provide strategic policy vision for the government, and deal with contingent issues. Moreover, it is involved in implementation of strategies to accomplish sustainable development goals hence, also a think tank for the government of India.

1.2.11 Summary

At the end, it can be concluded that MoE, NCERT and NITI AAYOG plays an important role in policy

formulation and implementation by conducting researches, designing new programs, implementing strategies, formulating boards and committees countrywide. Ministry of Education plays a significant and remedial role in balancing the socio-economic fabric of the country. Since students of India are its most valuable resource, our billion-strong nation needs the nurture and care in the form of basic education to achieve a better quality of life.

NITI AAYOG was evolved with a shared vision of national development priorities, sectors and strategies with the active involvement of the states in the light of national objectives. The vision of the NITI Aayog will then provide a framework for 'national agenda' for the Prime Minister and the Chief Ministers to provide impetus to. In addition to this, major contribution of NCERT and its constituent units are committed to undertake, promote and coordinate research in areas related to school education; prepare and publish model textbooks, supplementary material, newsletters, journals and develops educational kits, multimedia digital materials for enhancing quality of education.

1.2.12 Key Words

MOE- Ministry of Education: Ministry of Education established at India's independence. In 1985 rename Ministry of Human Resource Development (MHRD) in 2020 Renamed back to Ministry of Education.

NCERT- National Council of Education Research and Training.

NITI-AAYOG- National Institution for Transforming India.

1.2.13 SUGGESTED QUESTIONS

- a) What is the role of MoE in formulation of Education Policy?
- b) Write a note on NCERT.
- c) Discuss the role of NITI AAYOG in Education Policy?

1.2.14 Self Check Evaluation

Match the following A & B

A	B
i. MOE was created	1. 1 January 2015
ii. Head of MOE	2. Prime Minister of India
iii. NCERT established	3. 26 Sept. 1985
iv. Chairman of NCERT	4. Union Education Minister
v. NITI AAYOG launched	5. 1 Sept. 1961
vi. Chairman of NITI AAYOG	6. Prof. Dinesh Prasad Saklani.

Ans.: (i) 3, (ii) 4, (iii) 5, (iv) 6 (v) 1 (vi) 2

1.2.15 SUGGESTED Readings

- Administration of Personnel in co-operatives- B.B. Goel
- National Education Policy @ <https://www.education.gov.in/>
- NITI AAYOG @ <https://niti.gov.in/>
- Principles, Problems and Prospects- Govt. of India, Ministry of Education
- Education Policy and Administration- S.L. Goel, Aruna Goel
- New Education Policy 2016 by Sumriti Zubin Irani (Minister of MHRD)
- Government of India (1985). The Challenge of Education, New Delhi, Ministry of Human Resource Development.
- Government of India (1986). National Policy on Education 1986. New Delhi, Ministry of Human Resource Development.

ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ : ਸੰਕਲਪ, ਲੋੜ, ਕਿਸਮਾਂ, ਪਹੁੰਚਾਂ ਅਤੇ ਵਿੱਤ
ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਪਾਠ ਦੀ ਬਣਤਰ

1.3.1 ਉਦੇਸ਼

1.3.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

1.3.3 ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ

1.3.4 ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ

1.3.5 ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ

1.3.6 ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

1.3.7 ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਪਹੁੰਚਾਂ

1.3.8 ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

1.3.9 ਸਿੱਟਾ

1.3.10 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

1.3.11 ਸੁਝਾਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

1.3.12 ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ

1.3.13 ਸੁਝਾਈਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ

1.3.1 ਉਦੇਸ਼: ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ

1. ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਬਾਰੇ ਜਾਣਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

2. ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਅਕ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਫੰਡ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

3. ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣ ਸਕਣਗੇ।

4. ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

1.3.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਹਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ ਜਾਦੀਆਂ ਹਨ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਮਿਥੇ ਹੋਏ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਮੁੱਖ ਫੋਕਸ ਸੰਭਾਵੀ ਸੰਚਾਲਨ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਵਿਕਲਪ ਚੁਣਨਾ ਹੈ। ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿਸੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਡਿਜ਼ਾਇਨ ਕਰਨਾ। ਯੋਜਨਾ ਕੋਈ ਯਾਤਰਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਕਲਪ ਰੂਟ ਚੁਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਂਚ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿਸੇ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਸੰਭਾਵਿਤ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਫਿਲਿਪਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ, "ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਰਿਆਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਨਜ਼ਦੀਕੀ ਸੰਭਾਵਿਤ ਵਿਆਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਸਮੁੱਚੀ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਦਾ ਇੱਕ ਪੈਟਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।"

ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਟਿਕਾਊ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ, ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਜਨਤਕ ਫੰਡਿੰਗ ਦਾ ਉਹ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਅਲੱਗ ਰੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਦਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਨਤਕ ਫੰਡਿੰਗ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਜਨਤਕ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਭਾਈਵਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੈਸਾ ਟੈਕਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਟੈਕਸ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਪੈਸਾ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਹੋਰਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਖਰਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੈਕਟਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਅਕਸਰ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕਾਂ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਨਿੱਜੀ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਪੈਸੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਰਤ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੈ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਜੁਟਾਉਣ ਲਈ ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਰਣਨੀਤਕ ਵਰਤੋਂ। ਮਿਸਰਤ ਵਿੱਤ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ

ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਸਿੱਖਣ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ 2030 ਏਜੰਡੇ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1.3.3 ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ

ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ "ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ" ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਵੈਬਸਟਰਜ਼ ਇੰਟਰਨੈਸ਼ਨਲ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਉਣ ਜਾਂ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਜਾਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। 'ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿਸੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਢੰਗ ਦਾ ਖਾਕਾ ਬਣਾਉਣਾ।

ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ 'ਕੀ,' ਕਿਉਂ' ਅਤੇ 'ਕਿਵੇਂ' 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਲਈ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸੰਭਵ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਕੁਝ ਖਾਸ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਥਾਨਕ, ਖੇਤਰੀ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਦਾ ਇੱਕ ਪੈਟਰਨ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਉਹ ਕਾਰਜ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਪਲਬਧ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਵਿਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦਾ ਸੰਭਵ ਸਾਧਨ ਜੁਟਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੁਝ ਭਵਿੱਖੀ ਬਿੰਦੂਆਂ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਸਥਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਗਠਨ ਲਈ ਸੰਬੰਧਿਤ ਮੌਜੂਦਾ ਜਾਂ ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਵੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੀ ਅਚਨਚੇਤੀ ਉਮੀਦ ਜਾਂ ਸਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਜਾਂ ਸਰਕਾਰ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਆਧੁਨਿਕ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜ ਦੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਸਬੰਧਤ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਉਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ - ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਸੰਗਠਨ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ।

- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਹੈ - ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਕਦਮ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਮੈਨੇਜਰ ਜਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਟੀਚੇ ਵੱਲ ਵਧਣ ਲਈ ਵਰਤਦਾ ਹੈ।
- ਵਿਆਪਕ - ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਹਰ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਉਹ ਛੋਟਾ ਆਕਾਰ ਹੋਵੇ, ਮੱਧ-ਆਕਾਰ ਜਾਂ ਵੱਡਾ ਆਕਾਰ ਜਾਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋਵੇ, ਹਰ ਪ੍ਰਬੰਧਕ, ਹਰੇਕ ਕਰਮਚਾਰੀ ਆਪਣੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।
- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਭਵਿੱਖਵਾਦੀ ਹੈ - ਅਸੀਂ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਭਵਿੱਖੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਕਦੇ ਵੀ ਅਤੀਤ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ।
- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ - ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਸਟਾਫਿੰਗ, ਨਿਰਦੇਸ਼ਨ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਨਿਯੰਤਰਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਇੱਕ ਟੀਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਅਗਲੇ ਟੀਚੇ ਜਾਂ ਉਦੇਸ਼ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ ਇਸਨੂੰ ਨਿਰੰਤਰ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਮੇਂ, ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ - ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਫੰਕਸ਼ਨਮੈਨੇਜਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਕਰਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਢੁਕਵਾਂ ਤਰੀਕਾ ਚੁਣਦੇ ਹਨ।
- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਇੱਕ ਮਾਨਸਿਕ ਅਭਿਆਸ ਹੈ - ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ, ਭਵਿੱਖ ਬਾਰੇ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀਆਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸਕੈਨ ਕਰਕੇ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਗਤੀਵਿਧੀ ਲਈ ਉੱਚ ਪੱਧਰੀ ਬੁੱਧੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ - ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਾਨੂੰ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਹੈ ਇਸ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕਾਰਵਾਈ ਲਈ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾਵਾਂ ਦੇ ਖਤਰੇ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੀ ਹੈ - ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦਾ ਮਤਲਬ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਘਟਨਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੀ ਕਾਰਵਾਈ ਨੂੰ ਬਦਲਦੀ ਹੈ। ਯੋਜਨਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨੂੰ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਅਜਿਹੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਨੂੰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਅਸੀਂ ਅਜਿਹੀ ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਅਣਸੁਖਾਵੀਂ ਘਟਨਾ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਘਾਟੇ ਵਿਚ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਲਈ, ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹਾਂ, ਅਸੀਂ ਇਸਦੇ ਲਈ ਫੰਡ ਬਣਾਏ ਹਨ, ਅਤੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਉਸ ਅਣਕਿਆਸੇ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਲੜਨ ਲਈ ਇਸਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਵਾਂਗੇ।
- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਓਵਰਲੈਪਿੰਗ ਅਤੇ ਫਾਲਤੂ ਗਤੀਵਿਧੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦੀ ਹੈ - ਓਵਰਲੈਪਿੰਗ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕੰਮਕਾਜੀ ਸਬੰਧ ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਈਏ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਸਮਾਂ ਬਰਬਾਦ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ।

- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨਵੀਨ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ - ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾ ਰਹੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੀਨੀਅਰਮੈਨੇਜਰਾਂ ਜਾਂ ਜੂਨੀਅਰਾਂ ਤੋਂ ਫੀਡਬੈਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹੋ, ਉਥੋਂ ਤੁਸੀਂ ਨਵੀਨ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋ, ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਥੋਂ ਵੀ ਨਵੇਂ ਸਿਰਜਣਾਤਮਕ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ।
- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ - ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਜਿੰਨੀ ਕੁਸ਼ਲ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋ, ਤੁਸੀਂ ਫੈਸਲੇ ਵਿੱਚ ਓਨੇ ਹੀ ਸਹੀ ਹੋਵੋਗੇ। ਚੰਗੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨਾਲ, ਸਾਡੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਸੁੱਧਤਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।
- ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨਿਯੰਤਰਣ ਲਈ ਇੱਕ ਮਿਆਰ ਸਥਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ - ਨਿਯੰਤਰਣ ਯੋਜਨਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਯੋਜਨਾ ਅਧੂਰੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਹੈ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹੋ ਕਿ ਇਹ ਲਾਗੂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਯੋਜਨਾ ਬੇਕਾਰ ਹੈ। ਜੇਕਰ, ਕੋਈ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਨਤੀਜਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਨਿਯੰਤਰਣ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕੋਲ ਇਹ ਤੁਲਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਅਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਅਸਲ ਨਤੀਜਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।
- ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਤ ਕਰਨਾ - ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੁਆਰਾ, ਸਾਰੇ ਕਰਮਚਾਰੀਆਂ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਸੇਧਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਜੋਕੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੋੜ ਹੈ। ਅਜੋਕੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਯੁੱਗ ਪੱਖੋਂ ਉੱਨਤ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਵਿਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਾਰਵਾਈ ਦੇ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਵਜੋਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ ਦੁਆਰਾ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਇੱਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਵੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਨੇਤਾ, ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਵਾਲੇ, ਬਦਲਣ ਵਾਲੇ ਏਜੰਟ ਆਦਿ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹੋਏ। ਇਸ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਗਲਤੀਆਂ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

ਨੀਤੀ ਆਯੋਗ ਦੇ ਪੂਰਵਗਾਮੀ, ਯੋਜਨਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਮਾਰਚ 1950 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੁਆਰਾ ਚੇਅਰਪਰਸਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਇੱਕ ਮਤੇ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਸ਼ੁਰੂਆਤੀਆਂ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉਦਯੋਗੀਕਰਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਾਧਨ ਵਜੋਂ ਜਨਤਕ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਭਾਰੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਯੋਜਨਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੂੰ ਸੌਂਪੇ ਗਏ ਕਾਰਜ ਯੋਜਨਾ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ

ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਤੇ ਅਲਾਟ ਕਰਨਾ, ਖੇਤਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ, ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਵਿਧੀ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ, ਸਰੋਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਵਸਥਿਤ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਯੋਜਨਾ ਕਮਿਸ਼ਨ ਨੇ 1950 ਤੋਂ 2014 ਤੱਕ ਬਾਰਾਂ ਪੰਜ ਸਾਲਾ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ। ਪਹਿਲੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਲਈ ਜਨਤਕ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ, ਤੀਜੀ ਯੋਜਨਾ ਨਿਰਯਾਤ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਚੌਥੀ ਯੋਜਨਾ ਭੁਗਤਾਨ ਸੰਤੁਲਨ ਸੰਕਟ ਦੇ ਅੱਖੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਕਾਸ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਪੰਜਵੀਂ ਯੋਜਨਾ ਨੇ ਸਮਾਜਿਕ ਖੇਤਰ ਦੇ ਖਰਚਿਆਂ ਲਈ ਵਧੀ ਹੋਈ ਵੰਡ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਛੇਵੀਂ ਅਤੇ ਸੱਤਵੀਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਸਨ ਜੋ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਖਰਚਿਆਂ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ 'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਸਨ। ਆਰਥਿਕ ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅੱਠਵੀਂ ਯੋਜਨਾ ਨੇ 6.7 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਵਾਧਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ। ਨੌਵੀਂ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ 2.4 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੀ ਤਿੱਖੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇਖੀ ਗਈ। 2004-2014 ਦੀ ਮਿਆਦ ਵਿੱਚ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਦਸਵੀਂ ਅਤੇ ਗਿਆਰ੍ਹਵੀਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ 9 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦਰ ਦੇਖੀ ਗਈ।

ਨੀਤੀ ਆਯੋਗ, 2015 ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ, ਭਾਰਤੀ ਲੋਕਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਕੇਂਦਰੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਤੋੜ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਏਜੰਡੇ ਦੀ ਮੁੜ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਗਲੋਬਲ ਅਰਥਵਿਵਸਥਾ ਨਾਲ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਹੋ ਗਈ ਹੈ, ਕੇਂਦਰੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਪੂੰਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਵਾਹ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਰੋਧਾਭਾਸ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਨੀਤੀ ਆਯੋਗ ਨੂੰ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸੰਘਵਾਦ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ, ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ 'ਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਹਿਮਤੀ ਬਣਾਉਣ, ਸੁਧਾਰਾਂ ਦੇ ਏਜੰਡੇ ਨੂੰ ਮੁੜ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ, ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ-ਖੇਤਰੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਇੱਕ ਪਲੇਟਫਾਰਮ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ, ਸਮਰੱਥਾ ਨਿਰਮਾਣ ਅਤੇ ਇੱਕ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨੀਤੀ ਆਯੋਗ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ਵਿਸ਼ਵ ਪੱਧਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰਨਾ, ਉੱਚ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ, ਰੈਗੂਲੇਟਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ, ਖੋਜ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਅਤੇ ਵੈਕੇਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਵਧਾਉਣਾ ਹੈ।

1.3.4 ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ

ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ bਵਿਵਸਥਾ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਮਾਲੀਆ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਖਰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਜਨਤਕ ਵਿੱਤ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਤ, ਬਜਟ, ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਲੇਖਾਕਾਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਕਾਨੂੰਨ, ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਫਾਈਨਾਂਸਿੰਗ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤੌਰ

'ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿੱਤੀ ਫਾਰਮੂਲੇ ਅਤੇ ਬਜਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਕੁਇਟੀ, ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਚੋਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਹੇਠਾਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

1. ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਮੌਕੇ:

ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਵਿੱਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਮਾਲੀਏ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿੱਤ ਸੰਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

2. ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ:

ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਫੰਡ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਢੁਕਵੇਂ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀ ਜੁਟਾਉਣ ਲਈ ਢੰਗ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਭੂਤੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਫੰਡ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਗਲਾ ਕਦਮ ਉਹਨਾਂ ਫੰਡਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉੱਦਮਾਂ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਆਦਿ ਲਈ ਅਲਾਟ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿੱਤ ਦੀ ਉਚਿਤ ਵਰਤੋਂ ਕੁਸ਼ਲ ਨਤੀਜਿਆਂ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ਰਣਨੀਤੀਆਂ, ਤਕਨੀਕਾਂ, ਫੈਸਲਿਆਂ, ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

3. ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ:

ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਿੱਤੀ ਯੋਜਨਾਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿੱਤੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬਿਹਤਰ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਵਿੱਤੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਫੇਰ, ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸਹੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ ਉੱਤੇ ਚੰਗਾ ਰਿਟਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਫਾਇਦਾ ਹੋਵੇਗਾ।

4. ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ:

ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਟੀਚੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਿੱਤ ਅਤੇ ਸਪਲਾਈ ਦੀ ਗਰੰਟੀ ਦੇਣਾ ਹਨ। ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਤਰਲਤਾ, ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਜੋਖਮ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ

ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਨਿਵੇਸ਼, ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤਸਵੀਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਸੰਭਾਲੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਦਿਅਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪੈਟਰਨ, ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ, ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪਰਤਾਂ ਹਨ ਕੇਂਦਰੀ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜਾਂ ਵਿਧਾਨਕ ਇਕਾਈਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਵਿਧੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰ-ਰਾਜ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅੱਸੀਵਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿੱਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਵੰਡ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸੌਪਣ ਲਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿਹਾਰਕ ਇਕਾਈ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਸੂਬਾਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਮਾਪਦੰਡ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੈਲਿਆ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੇਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸੁਸਾਇਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੰਡ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ-ਇਨ-ਏਡ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜੋ ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਕੇਡ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਆਵਰਤੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਆਵਰਤੀਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿੱਤ ਪੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਿਲਡਿੰਗ ਗ੍ਰਾਂਟ, ਇੱਕ ਸਾਜ਼ੇ-ਸਾਮਾਨ ਗ੍ਰਾਂਟ, ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਧਿਆਪਨ, ਆਦਿ ਲਈ ਐਡਹਾਕਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਨੀਤੀਆਂ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਫੀਸਾਂ, ਖਾਤਿਆਂ ਦੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਆਦਿ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਣ ਅਤੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ, ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਨੀਤੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

1.3.5 ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ

ਵਿੱਤ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੂਜੇ ਸਮਾਜਿਕ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਇੱਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਪਰਸਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਤੇ ਸੂਬਾ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਨੀਤੀ-ਨਿਰਮਾਣ, ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਕਿਸੇ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦਾ ਆਮ ਉਦੇਸ਼ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤ ਦੇਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਆਰਥਿਕਤਾ, ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ; ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਸਟਮ ਦੀ ਅਖੰਡਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ; ਅਤੇ, ਇੱਕ ਸਿਸਟਮ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨਾ ਜੋ ਇਸਦੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਫੀਡਬੈਕ ਲੂਪ ਦੇ ਸੈੱਟਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਤਾਲਮੇਲ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ: ਭਵਿੱਖ ਦੇ ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਤਰ ਦਾ ਇੱਕ ਸਪਸ਼ਟ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ; ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ; ਮੌਜੂਦਾ ਵਿਦਿਅਕ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਅਤੇ ਟੀਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨਾ; ਅਤੇ, ਲੋੜੀਂਦੇ ਮਨੁੱਖੀ, ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਭੌਤਿਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀ ਲੋੜ 'ਤੇ ਚਰਚਾ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ:

1. ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਚੁਣਨ ਲਈ: ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਹੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਰਾਹੀਂ, ਸਿੱਖਿਆ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਸਾਧਨ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ ਆਪਣੀ ਭਵਿੱਖੀ ਮੁੱਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ, ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਢੰਗ, ਗਿਆਨ, ਹੁਨਰ ਅਤੇ ਕਾਰਜਾਂ, ਅਤੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕਰੇਗਾ।
2. ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬੱਚਤ ਕਰਨ ਲਈ: ਸਹੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਮੇਂ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਬਚਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਇੱਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਬਚਤ, ਇੱਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼-ਬਚਤ ਅਤੇ ਇੱਕ ਪੈਸਾ ਬਚਾਉਣ ਵਾਲੀ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ।
3. ਸਮੱਸਿਆ ਹੱਲ ਕਰਨਾ: ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਅਤੇ ਗਲਤੀ ਵਿਧੀ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।
4. ਸਰੋਤ ਉਪਲਬਧਤਾ: ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।
5. ਬਿਹਤਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ: ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਅਤੇ ਅਸਫਲਤਾ ਦੀ ਜਾਂਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਨਿਰਵਿਘਨਤਾ, ਸ਼ੈਖ ਅਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।
6. ਸਟੇਕਹੋਲਡਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਨਾ: ਸਹੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੁਆਰਾ, ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੁਆਰਾ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਅਤੇ ਸਿਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ-ਲਿਖੀਆਂ ਪ੍ਰਤਿਭਾਵਾਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਅਤੇ ਜਨਤਕ ਖਰਚਿਆਂ ਦੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ।

7. ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ: ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਹਰ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਈ ਬਲੂਪ੍ਰਿੰਟ ਜਾਂ ਕਾਰਜ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

8. ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ: ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯਾਤਰਾ ਨੂੰ ਟੀਚਾ-ਮੁਖੀ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਪੂਰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

9. ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨਾ ਇਸ ਵਿੱਚ ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਵਧੀ ਹੋਈ ਸੰਖਿਆ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਸਹਾਇਤਾ ਸਹੂਲਤਾਂ ਅਤੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਅਤੇ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਪਾਠਕ੍ਰਮ ਸਮੱਗਰੀ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗਾ।

10. ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦਾ ਵਿਸਤਾਰ ਕਰਨਾ: ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਮ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧੇ ਦੇ ਨਾਲ ਯੋਗ ਮਨੁੱਖੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਸ਼ਾਮਲ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

11. ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ: ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਕੂਲ ਨਿਰਮਾਣ, ਸਟਾਫ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ, ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ, ਖੋਜ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ, ਆਡੀਓ-ਵਿਡੀਓ-ਵਿਜ਼ੂਅਲਾਈਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

1.3.6 ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ

ਭੌਤਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾ ਦੀਆਂ ਕਈ ਕਿਸਮਾਂ ਹਨ। ਪੰਜ ਮੁੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ:

• ਅਕਾਦਮਿਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ:

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੋਰਸ ਲਈ ਸਿਲੇਬਸ ਦੇ ਸੁਚਾਰੂ ਅਕਾਦਮਿਕ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਮੰਗਾਂ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

• ਸਹਿ-ਅਕਾਦਮਿਕ ਯੋਜਨਾ:

ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇਹ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਇੱਕ ਬਿੰਦੂ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਦੂਜੇ ਬਿੰਦੂ ਵਿੱਚ ਸਮੁੱਚੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਭਲਾਈ ਸੇਵਾਵਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਸਮਾਜਿਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਸ਼ੌਕ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

• ਨਿਰਦੇਸ਼ਣ ਸੰਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ:

ਇਸ ਵਿੱਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਜਾਂ ਹਿਦਾਇਤ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ, ਸਿੱਖਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਚੋਣ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਤਜਰਬਿਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਉਚਿਤ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਚੋਣ, ਸਿੱਖਣ ਜਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਲਈ ਉਚਿਤ ਮੁਲਾਂਕਣ ਤਕਨੀਕਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ।

• ਸੰਸਥਾਗਤ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ:

ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨੂੰ ਵਿਹਾਰਕ ਰੂਪ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਹਰ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਜਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਅਤੇ ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ:

ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ, ਸੈਕੰਡਰੀ, ਉੱਚ ਸੈਕੰਡਰੀ, ਉੱਚ ਜਾਂ ਆਮ, ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਮਿਆਦ, ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਅਤੇ ਤਾਲਮੇਲ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਵੰਡ ਜਾਂ ਬਜਟ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ, ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਸੁਚਾਰੂਪ੍ਰਬੰਧਨ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

1.3.7 ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਪਹੁੰਚਾਂ

ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ, ਨੀਤੀਆਂ, ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ, ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਮਾਪਦੰਡ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਤਿੰਨ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:

1. ਛੋਟੀ ਮਿਆਦ ਦੀ ਯੋਜਨਾ
2. ਮੱਧ ਮਿਆਦ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ
3. ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਜਿਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ, ਆਬਾਦੀ ਪੱਧਰ ਅਤੇ ਖੇਤਰ ਅਧਾਰਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

1) ਸੂਖਮ ਪੱਧਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ: ਸੂਖਮ ਪੱਧਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਥਾਨਕ ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ ਜਾਂ ਸੰਸਥਾਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਭਿਆਸਾਂ ਦੇ ਇਨਪੁਟ ਅਤੇ

ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦਿਅਕ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਉਚਿਤ ਸੁਮੇਲ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

2) ਸਬੂਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ: ਇਹ ਯੋਜਨਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਜਾਂ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਫਲਤਾ ਅਤੇ ਉੱਚ ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਇਹ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਲਾਗਤ 'ਤੇ ਉੱਚ ਆਉਟਪੁੱਟ ਪੈਦਾ ਕਰੇ। ਮੈਕਰੋ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਨੀਤੀ ਬਣਾਉਣ, ਵਿੱਤ, ਸੁਧਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕਰਣਨੀਤੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

3) ਮੂਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ: ਮੂਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਖੇਤਰ ਜਾਂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੂਲ ਪੱਧਰ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੇਂਦਰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਜਨ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਵਧਾਉਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਿਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਹਤਰ ਆਉਟਪੁੱਟ ਲਈ ਕਮਿਊਨਿਟੀ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੱਸੇ ਗਏ ਤਰੀਕਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਚਾਰ ਸੰਭਵ ਪਹੁੰਚ ਹਨ:

1. ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਤਮਕ ਪਹੁੰਚ (ਅਤੀਤ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ)

ਪ੍ਰਤੀਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਯੋਜਨਾ ਘੜੀ ਨੂੰ ਅਤੀਤ ਵੱਲ ਮੋੜਨ ਦੀ ਇੱਕ ਸਰਗਰਮ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ। ਅਤੀਤ ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਵਰਤਮਾਨ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਤੇ ਯਕੀਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਭਵਿੱਖ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਰੋਮਾਂਟਿਕ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ "ਚੰਗੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦਿਨਾਂ" ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਉਸ ਤਬਦੀਲੀ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੇ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਉਹ ਭਵਿੱਖ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਰੋਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

2. ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਪਹੁੰਚ (ਮੌਜੂਦਾ ਮੁਖੀ)

ਅਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲਵਿਉਤਬੰਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦੀ ਇੱਕ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ, ਜੋ ਅਤੀਤ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਤਰਜੀਹੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਇਹ ਅਤੀਤ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ ਹੈ। ਉਮੀਦ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਚੀਜ਼ਾਂ ਓਨੀਆਂ ਹੀ ਚੰਗੀਆਂ ਹਨ ਜਿੰਨੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਸਿਰਫ ਬਦਤਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਾਧੂ ਤਬਦੀਲੀ ਬਦਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਸੰਭਾਵਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

3. ਪੂਰਵ-ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਪਹੁੰਚ (ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰੋ)

ਪੂਰਵ-ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਯੋਜਨਾ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਭਵਿੱਖਬਾਣੀ ਭਵਿੱਖ ਲਈ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣਾ ਹੈ। ਤਕਨੀਕੀ ਪਰਿਵਰਤਨ ਨੂੰ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲੀ ਖਿੱਚ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਰਤਮਾਨ ਜਾਂ ਅਤੀਤ ਨਾਲੋਂ ਬਿਹਤਰ

ਹੋਵੇਗਾ। ਯੋਜਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸੰਸਥਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਲੇ ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਰਹੀ ਤਬਦੀਲੀ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈਣ ਲਈ ਸਥਿਤੀ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗੀ।

4. ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਪਹੁੰਚ (ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਬਣਾਓ)

ਕਿਰਿਆਸ਼ੀਲ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲੋੜੀਂਦਾ ਭਵਿੱਖ ਤਿਆਰ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਸ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਰਜੀਹੀ ਰਾਜ ਹੈ, ਪਰ ਸੰਗਠਨ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਨਤੀਜੇ ਨੂੰ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਕਾਰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਆਕਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਨਾ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ। ਪੂਰਵ-ਸਰਗਰਮ ਯੋਜਨਾਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪੂਰਵ-ਅਨੁਮਾਨਿਤ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਵਜੋਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1.3.8 ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ

ਵਿਦਿਅਕ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਲਈ ਸਿਧਾਂਤ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਦਿਅਕ ਵਿੱਤ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਿਧਾਂਤ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਅਤੇ ਸੰਸਥਾਗਤ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਪਾਲਣਾ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

1. ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ: ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਮਾਲੀਏ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਯੋਗ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਜਨਤਕ ਕਰਨ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ 'ਤੇ ਖਰਚ, ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਲਈ ਬਜਟ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਅਖਬਾਰਾਂ, ਰਸਾਲਿਆਂ ਜਾਂ ਵੈਬਸਾਈਟਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਵਿਦਿਅਕ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਾਰਦਰਸ਼ਤਾ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

2. ਜਵਾਬਦੇਹੀ: ਵਿਦਿਅਕ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਦਿਅਕ ਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਟੀਚਿਆਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਇੱਥੇ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿੱਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿੱਚ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

3. ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ: ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਅਧਿਕਾਰ ਦੇ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਣ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ

ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸਥਾਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨੂੰ। ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਜਾਣੂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਸੰਸਥਾਗਤ ਫੰਡਾਂ ਦੇ ਬਜਟ, ਖਰਚ, ਆਡਿਟ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਦਾ ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਨ ਕਰਨਾ ਹੋਵੇਗਾ।

4. ਸਥਿਰਤਾ: ਸਥਿਰਤਾ ਇੱਥੇ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿਦਿਅਕ ਫੰਡ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਅਤੇ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਫੰਡ ਦੀ ਸਥਿਰਤਾਦ। ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ।

5. ਲਾਗੂ ਕਰਨਾ: ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਵਿਦਿਅਕ ਫੰਡ ਨੂੰ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਵਿੱਚ ਦੇਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਅਤੇ ਮਾਤਰਾਤਮਕ ਪਸਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁਕਾਵਟ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

6. ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਉੱਤੇ ਬਰਾਬਰੀ: ਬਰਾਬਰੀ ਉੱਤੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੈ। ਇਕੁਇਟੀ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦੀ ਲੋੜ-ਆਧਾਰ ਫੰਡਿੰਗ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਬਰਾਬਰ ਵਿੱਦਿਅਕ ਮੌਕੇ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਫੰਡਿੰਗ ਵਿੱਚ ਬਰਾਬਰੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਜੇਕਰ ਬਰਾਬਰੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਵਿੱਤ ਦੀ ਇਕੁਇਟੀ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਇਕੁਇਟੀ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵਿਚ ਇਕੁਇਟੀ'ਤੇ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹੈ।

7. ਸਟੇਕਹੋਲਡਰ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ: ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਵਿਦਿਅਕ ਵਿੱਤ ਦੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਵਰਗ ਦੇ ਹਿੱਸੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ।

1.3.9 ਸਿੱਟਾ:

ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ, ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਸਰਵੋਤਮ ਭਾਵ ਪੂਰਵ-ਨਿਰਧਾਰਤ ਟੀਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਰਦੇਸ਼ਿਤ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਜੋਂ ਦਰਸਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਪੂਰਵ-ਨਿਰਧਾਰਤ ਉਦੇਸ਼, ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣਾ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾ ਵਿਦਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਹਰ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਉੱਦਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਂ, ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੀ ਬਚਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਤਾਲਮੇਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਮੁਕਾਬਲੇ ਦੇ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਨੂੰ ਬਚਾਅ ਲਈ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਹ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀ ਨਿਰਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਸ਼ਲ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜਿਕ ਢਾਂਚੇ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੇ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਮੁੱਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਉਚਿਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿੱਤਾ ਮੁਖੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਜਨਰੇਟਰ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣੇ ਸਮੇਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤਰਜੀਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਜਾਂ ਤਰਜੀਹ ਜਾਂ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਕ੍ਰਮ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦਾਅਵੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਵਿੱਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਦੋ ਵੱਡੇ ਸਵਾਲ

ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ, ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅਲਾਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਕਮ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਤਰਜੀਹ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲਈ ਆਉਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾਵਾਂ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਤੱਕ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.3.10 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

1. ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ- ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਲਈ ਮਿਥੇ ਗਏ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਉਪਲੱਬਧ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਤਾਂ ਜੋ ਸਿੱਖਿਅਕ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋ ਜਾਏ।
2. ਸਿੱਖਿਅਕ ਵਿੱਤ: ਸਿੱਖਿਅਕ ਵਿੱਤ ਸ਼ਬਦ ਵਿੱਤ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਉਪਲੱਬਧ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸ੍ਰੋਤਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.3.11 ਸੁਝਾਏ ਪ੍ਰਸ਼ਨ

- a) ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋ। ਇਸਦੀ ਲੋੜ ਅਤੇ ਮਹੱਤਤਾ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰੋ।
- b) ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀ ਹੈ? ਵਿੱਤ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਲਿਖੋ।
- c) ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰੋ।
- d) ਅਕਾਦਮਿਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਸਹਿ-ਅਕਾਦਮਿਕ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ,

1.3.12 ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ

- 1) ਕਿਸੀ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ..... ਹੈ।
- 2) ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਸਰਗਰਮੀ ਲਈ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- 3) ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨੂੰ ਵਿਚ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- 4) ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਣ ਲਈ..... ਵਿੱਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।
- 5) ਮਾਈਕ੍ਰੋ ਪੱਧਰ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਹੈ।

- ਉੱਤਰ: 1. ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੱਧਰ 2. ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦੀ ਬੌਧਿਕਤਾ 3. ਅਨਿਸ਼ਚਿਤਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ
4. ਸਿੱਖਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਅਤੇ ਸਰਗਰਮੀ 5. ਸਥਾਨਕ ਪੱਧਰ ਸਰਕਾਰ

1.3.13 ਸੁਝਾਈਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ

- Educational Administration : Dr. R.P. Bhatnagar & Dr. Vidya Agrawal
- Educational Management : Y.P. Aggarwal
- Planing and Administration M.S. Sachdeva & Manjeet Kaur
- Educational Planning in India : J.P. Nayak
- Education Development Strategy : Sansul Huck

ਵਿਦਿਅਕ ਵਿੱਤ: ਵਿਦਿਅਕ ਵਿੱਤ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ, ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ:
ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ, ਮਿਡ-ਡੇ ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਅਤੇ ਪੋਸਟ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ

ਬਣਤਰ

- 1.4.1 ਉਦੇਸ਼
- 1.4.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ
- 1.4.3 ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ
- 1.4.4 ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ
- 1.4.5 ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ
- 1.4.6 ਪੋਸਟ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਸਕੀਮ
- 1.4.7 ਸਿੱਟਾ
- 1.4.8 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ
- 1.4.9 ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਸਵਾਲ
- 1.4.10 ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ
- 1.4.11 ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਰੀਡਿੰਗਜ਼

1.4.1 ਉਦੇਸ਼: ਇਸ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਇਹ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਹੋਣਗੇ:

1. ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਬਾਰੇ ਜਾਣੇ।
2. ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਵਿੱਤੀ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਨੂੰ ਸਮਝੇ।
3. ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਬਾਰੇ ਜਾਣੇ।
4. ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਬਾਰੇ ਸਮਝੇ।
5. ਪੋਸਟ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਦੇ ਵਿੱਤ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ।

1.4.2 ਜਾਣ-ਪਛਾਣ

ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਫਾਈਨੈਂਸਿੰਗ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਹੈ ਜੋ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਸਾਰੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਲਈ ਟਿਕਾਊ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ, ਵਰਤੋਂ ਅਤੇ ਲੇਖਾ-ਜੋਖਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਜਨਤਕ ਫੰਡਿੰਗ ਨੂੰ ਪੈਸਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ ਜੋ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵੱਖਰਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ, ਦਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਬਹੁਪੱਖੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਜਨਤਕ ਫੰਡਿੰਗ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਾਮਲਿਆਂ ਵਿੱਚ, ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਜਨਤਕ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਭਾਈਵਾਲ ਦੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪੈਸਾ ਟੈਕਸਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਦੇਸ਼ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਟੈਕਸ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵਧੇਰੇ ਪੈਸਾ ਉਪਲਬਧ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨਾਲ, ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਖਰਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਘਰੇਲੂ ਅਤੇ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੈਕਟਰ ਨੂੰ ਅਕਸਰ ਕੰਪਨੀਆਂ, ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨਾਂ ਅਤੇ ਨਿਵੇਸ਼ਕਾਂ ਵਜੋਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਨਿੱਜੀ ਸਰੋਤ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਤੋਂ ਭੇਜੇ ਗਏ ਪੈਸੇ, ਜਾਂ ਪੈਸੇ ਭੇਜਣ, ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਮਿਸ਼ਰਤ ਵਿੱਤ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਨੂੰ ਜੁਟਾਉਣ ਲਈ ਜਨਤਕ ਅਤੇ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਪੂੰਜੀ ਦੀ ਰਣਨੀਤਕ ਵਰਤੋਂ। ਮਿਸ਼ਰਤ ਵਿੱਤ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਭਰ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵ ਭਰ ਵਿੱਚ 2030 ਏਜੰਡੇ ਵਿੱਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਤ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸੰਗਠਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਮਾਲੀਆ ਵੰਡਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਰਸਮੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਖਰਚਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਜਨਤਕ ਵਿੱਤ, ਸਕੂਲ ਵਿੱਤ, ਬਜਟ, ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਲੇਖਾਕਾਰੀ, ਸਿੱਖਿਆ ਕਾਨੂੰਨ, ਅਤੇ ਅੰਤਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸਬੰਧਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰ ਵਿਦਵਾਨ ਅਤੇ ਪੇਸ਼ੇਵਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਫਾਈਨੈਂਸਿੰਗ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਕਨੀਕੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਰਕੇਨ ਵਿੱਤੀ ਫਾਰਮੂਲੇ ਅਤੇ ਬਜਟ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੇ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦਾ ਦਬਦਬਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਕੁਇਟੀ, ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਚੋਣ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ

ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਕੇਂਦਰ ਵਿੱਚ ਜਨਤਕ ਨੀਤੀ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਹੇਠਾਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

1. ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਮੌਕੇ:

ਵਿੱਤ ਦੀ ਇੱਕ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੌਕਿਆਂ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਿਅਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਅਤੇ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੈਸਾ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਵਿੱਤ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਮਾਰਤਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨਾ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨਾ, ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਖਰਚੇ ਅਤੇ ਮਾਲੀਏ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿੱਚ ਵਿੱਤ ਸੰਬੰਧੀ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

2. ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਅਤੇ ਵਰਤੋਂ:

ਹਰੇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਵਿੱਤ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ, ਇਹ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤਸੱਲੀਬਖਸ਼ ਫੰਡ ਉਪਲਬਧ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਢੁਕਵੇਂ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਯੋਗ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਜੁਟਾਉਣ ਲਈ ਢੰਗ, ਰਣਨੀਤੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਚਾਹੇ ਇਹ ਪ੍ਰਤੀਭੂਤੀਆਂ ਜਾਂ ਹੋਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੇ ਮੁੱਦੇ 'ਤੇ ਹੋਵੇ। ਜਦੋਂ ਫੰਡ ਇਕੱਠੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅਗਲਾ ਕਦਮ ਉਹਨਾਂ ਫੰਡਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉੱਦਮਾਂ, ਪ੍ਰੋਜੈਕਟਾਂ ਆਦਿ ਲਈ ਅਲਾਟ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਿੱਤ ਦੀ ਢੁਕਵੀਂ ਵਰਤੋਂ ਕੁਸ਼ਲ ਨਤੀਜਿਆਂ ਲਈ ਨਿਵੇਸ਼ ਰਣਨੀਤੀਆਂ, ਤਕਨੀਕਾਂ, ਫੈਸਲਿਆਂ, ਨਿਯੰਤਰਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨੀਤੀਆਂ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦੀ ਹੈ।

3. ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ:

ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਵਿੱਤ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਵਿੱਤੀ ਯੋਜਨਾਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿੱਤੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਬਿਹਤਰ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵੱਲ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਪਹਿਲਾਂ, ਵਿੱਤੀ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ, ਦੂਜਾ, ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਸਹੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਸਹੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। . ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਿਵੇਸ਼ 'ਤੇ ਚੰਗਾ ਰਿਟਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਲਾਭ ਹੋਵੇਗਾ।

4. ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ:

ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਦੇ ਟੀਚੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਮੇਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਲੋੜੀਂਦੇ ਵਿੱਤ ਅਤੇ ਸਪਲਾਈ ਦੀ ਗਾਰੰਟੀ ਦੇਣਾ ਹਨ। ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਤਰਲਤਾ, ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਅਤੇ ਸੀਮਤ ਜੇਖਮ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ

ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂੰਜੀ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਦੁਆਰਾ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪ੍ਰਬੰਧਨ, ਨਿਵੇਸ਼, ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਫੈਸਲਿਆਂ ਦੀ ਸਪਸ਼ਟ ਤਸਵੀਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਰਾਜ ਸਪਾਂਸਰਡ ਗਤੀਵਿਧੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਵਿਦਿਅਕ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਪੈਟਰਨ, ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ, ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ 'ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਨਿਯੰਤਰਣ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪਰਤਾਂ ਹਨ ਅਰਥਾਤ ਕੇਂਦਰੀ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਜਾਂ ਵਿਧਾਨਕ ਇਕਾਈਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਇਕਾਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ, ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਵਿਧੀ ਵਿਦਿਅਕ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰ-ਰਾਜ ਦੀ ਭਾਈਵਾਲੀ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਅੱਸੀ ਦਹਾਕੇ ਵਿੱਚ, ਵਿਕੇਂਦਰੀਕਰਣ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦ੍ਰਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਵਿੱਤੀ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਅਤੇ ਵੰਡ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਦੇ ਸੌਖਣ ਲਈ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਨੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਿਹਾਰਕ ਇਕਾਈ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ, ਕੁਝ ਸੂਬਾਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਥਾਰਟੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਮਾਪਦੰਡ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਮਿਸ਼ਨਾਂ ਦਾ ਗਠਨ ਕਰਨ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਦਮ ਚੁੱਕੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵਿਆਪਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੈਲਿਆ ਵਰਤਾਰਾ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਿਆ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਅਤੇ ਨਿੱਜੀ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਜਾਂ ਸੋਸਾਇਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਸਥਾਪਤ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੰਡ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਨੀਤੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪੱਧਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਵੀ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹਨ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ, ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜੋ ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਕੋਡ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਨੂੰ ਆਵਰਤੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਆਵਰਤੀ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਰਤ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿੱਤ ਪੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਬਿਲਡਿੰਗ ਗ੍ਰਾਂਟ, ਇੱਕ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਗ੍ਰਾਂਟ, ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਇਹਨਾਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਅਧਿਆਪਨ, ਆਦਿ ਲਈ ਐਡਹਾਕ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਵੀ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਨੀਤੀਆਂ। ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀਆਂ ਯੋਗਤਾਵਾਂ, ਫੀਸਾਂ, ਖਾਤਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਆਦਿ ਦੇ ਮਾਮਲੇ ਵਿੱਚ ਮਿਆਰਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਪੱਧਰਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਨਿਰੀਖਣ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਦੇ

ਅਧੀਨ ਹਨ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਇਹ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਭਿਆਸ ਵਿੱਚ, ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਨੀਤੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

1.4.4 ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਰਾਜ ਸਿਰਫ਼ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਵਿੱਤੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੈਰ-ਰਸਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕੇਂਦਰਾਂ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣਾ, ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਗਰੀਣ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਦਾਖਲਾ, ਆਦਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕੁਝ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਦਾ ਵਿੱਤੀ ਯੋਗਦਾਨ ਇਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਕੁੱਲ ਲਾਗਤ ਦੇ 25 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੋਂ 100 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਤੱਕ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕੇਂਦਰੀ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਅਕਸਰ ਰਾਜ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਦੀ ਥਾਂ ਕੇਂਦਰੀ ਫੈਸਲੇ ਲੈ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਰਾਜ ਦੀ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰੀ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੇਂਦਰ, ਰਾਜ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਯੋਜਨਾਬੰਦੀ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:

ਵਿੱਤ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਮੁੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਦਖਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ: ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਕੇਂਦਰੀ ਖੇਤਰ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਯੂਨੀਅਨ ਸੂਚੀ (ਸੂਚੀ 1) ਵਿੱਚ ਸੂਚੀਬੱਧ ਖੇਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਕੂਲ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਖੇਤਰੀ ਕਾਲਜ, ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਵਜ਼ੀਫ਼ੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। , ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਗ੍ਰਾਂਟਸ ਕਮਿਸ਼ਨ (ਯੂ.ਜੀ.ਸੀ.) ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਐਡਵਾਂਸਡ ਸਟੱਡੀ ਲਈ ਕੇਂਦਰਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਆਦਿ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਤੇ ਵਿੱਤੀ ਕਾਰਜਾਂ ਦੀ ਸਮੁੱਚੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਕੇਂਦਰ ਦੁਆਰਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਯੋਜਨਾਬੱਧ, ਲਾਗੂ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜਾ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਪਾਂਸਰਡ ਸੈਕਟਰ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਇੱਕ ਸੈਕਟਰ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਰਾਜ ਆਪਣੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਵੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਹਾਲਾਂਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਕੇਂਦਰੀ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਕਾਰਜਕਾਰੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਵਜੋਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕੇਂਦਰ ਦੁਆਰਾ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਅਤੇ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਖੇਤਰ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਵਿੱਚ ਗੈਰ-ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ੀ ਰਾਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਹਿੰਦੀ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਟੂਰ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਤੀ ਹਿੱਸੇ ਦੀ

ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਕੇਂਦਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੈਕਟਰ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਉਹ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕੇਂਦਰ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਦਿਲਚਸਪੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਹਾਲਾਂਕਿ ਉਹ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ

ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਵਧਿਆ ਹੈ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰੀਕਿਆਂ ਨਾਲ ਵਿਦਿਅਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਰਾਜਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ।

2. ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ NCERT, UGC, ਕੇਂਦਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਕੂਲ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ KVS, NVS, ਆਰਮੀ ਸਕੂਲਾਂ ਆਦਿ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਿਅਕ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ।

3. ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਪਾਂਸਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਦੁਆਰਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿੱਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਰਾਜਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

4. ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਅਤੇ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਕੁਝ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਨੂੰ ਅੰਸ਼ਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿੱਤ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

5. ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ 6 ਤੋਂ 14 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਸਮੂਹ ਵਿੱਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸੰਵਿਧਾਨਕ ਉਪਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।

6. ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਕੋਲ ਵਿੱਤ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਡੇ ਸਾਧਨ ਹਨ। ਕੇਂਦਰੀ ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਮੌਕੇ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ।

ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਇੱਕ ਰਾਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਖਰਚਿਆਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਹਿੱਸਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ:

1. ਵਿੱਤ ਕਮਿਸ਼ਨ ਹਰ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿੱਚ ਹਰ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਈ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਦੇ ਤਹਿਤ ਲੋੜੀਂਦੇ ਸਰੋਤ ਟ੍ਰਾਂਸਫਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਰਾਜ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਤ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਸਾਧਨਾਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡੇ ਅਤੇ ਵਰਤਣਾ:

ਇਨਕਮ-ਟੈਕਸ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ

ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ ਸ਼ਬਦ ਇੱਕ ਕਿਸਮ ਦੇ ਟੈਕਸ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਰਕਾਰਾਂ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਕਾਰੋਬਾਰਾਂ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਆਮਦਨ 'ਤੇ ਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਟੈਕਸਦਾਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਟੈਕਸ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਟੈਕਸ ਰਿਟਰਨ ਭਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਆਮਦਨ ਟੈਕਸ ਸਰਕਾਰਾਂ ਲਈ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇੱਕ ਸਰੋਤ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ

ਵਰਤੋਂ ਸਿੱਖਿਆ ਵਰਗੀਆਂ ਜਨਤਕ ਸੇਵਾਵਾਂ ਨੂੰ ਫੰਡ ਦੇਣ, ਸਰਕਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦਾ ਭੁਗਤਾਨ ਕਰਨ, ਅਤੇ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਲਈ ਸਮਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

(ਬੀ) ਆਬਕਾਰੀ ਵਿੱਚ ਹਿੱਸਾ

ਐਕਸਾਈਜ਼ ਨਿਰਮਿਤ ਵਸਤਾਂ 'ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਡਿਊਟੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਕਰੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਿਰਮਾਣ ਦੇ ਸਮੇਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਆਬਕਾਰੀ ਅਕਸਰ ਹੋਂਦ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਵਸਤਾਂ 'ਤੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਕਸਟਮ ਡਿਊਟੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੰਦਰੂਨੀ। ਇੱਕ ਆਬਕਾਰੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਅਸਿੱਧਾ ਟੈਕਸ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਤਲਬ ਕਿ ਉਤਪਾਦਕ ਜਾਂ ਵਿਕਰੇਤਾ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਲੇਵੀ ਅਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਤੋਂ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਮਾਲ ਦੇ ਅੰਤਮ ਖਰੀਦਦਾਰ ਦੁਆਰਾ ਅਦਾ ਕੀਤੀ ਕੀਮਤ ਨੂੰ ਵਧਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦੀ ਭਰਪਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੇਗਾ। ਆਬਕਾਰੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਟੈਕਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ

(c) ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ

ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਇੱਕ ਖਾਸ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਈ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਪੈਸਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਫੰਡਿੰਗ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਦੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਾਪਤਕਰਤਾ ਨੂੰ ਜਨਤਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਫੰਡ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਪਰ ਰਾਜ ਤੋਂ ਵਾਜਬ ਆਜ਼ਾਦੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਅਤੇ ਕਾਲਜ ਦੇਵੇਂ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਜ ਨਿਰਧਾਰਤ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਿੱਜੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਚਲਾਏ ਜਾਂਦੇ ਸਕੂਲਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਸਹਾਇਤਾ ਅਤੇ ਅਨੁਦਾਨ ਵੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

3. ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਅਨੁਪਾਤਕ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ, ਪਛੜੇ ਖੇਤਰਾਂ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗ੍ਰਾਂਟ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਦੇ ਸੁਮੇਲ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਹੋਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਹਿੱਤ ਵਿੱਚ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਗਰ ਪਾਲਿਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸ਼ੁੱਧ ਮਾਲੀਏ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਰੱਖੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਫੰਡ ਨਿਯਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਸਥਾਨਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਨਗਰਪਾਲਿਕਾਵਾਂ, ਬੋਰਡਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰੀਸ਼ਦਾਂ ਅਤੇ ਪੰਚਾਇਤਾਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਚਲਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਸਥਾਨਕ ਟੈਕਸਾਂ ਅਤੇ

ਗ੍ਰਾਂਟਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹਨਾਂ ਸਕੂਲਾਂ ਨੂੰ ਸਟਾਫ਼ ਨਿਯੁਕਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਵਿੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਦਿਅਕ ਅਦਾਰੇ ਸਿੱਧੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਲ ਬਾਡੀਜ਼ ਦੇ ਕੰਟਰੋਲ ਹੇਠ ਹਨ। ਸਥਾਨਕ ਗ੍ਰਾਮ ਪੰਚਾਇਤ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਇੱਕ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਅਨੁਪਾਤ ਅਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਗ੍ਰਾਂਟ-ਇਨ-ਏਡ ਨਿਰਧਾਰਤ

1.4.5 ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ

ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪ੍ਰੀ-ਨਰਸਰੀ ਤੋਂ 12ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੱਕ ਕੇਂਦਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਤਜਵੀਜ਼ ਰੱਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ, ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ - ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 12ਵੀਂ ਜਮਾਤ ਤੱਕ ਦੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਤਰ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ, ਇਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ੀਲਤਾ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵਿਆਪਕ ਟੀਚਾ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਬਰਾਬਰ ਮੌਕਿਆਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮਾਪਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਰਵ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ (SSA), ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਾਧਿਅਮਿਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ (RMSA) ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ (TE) ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਲ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸੈਕਟਰ-ਵਿਆਪੀ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ/ਯੋਜਨਾ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਲਾਗੂਕਰਨ ਵਿਧੀਆਂ ਅਤੇ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਦੀਆਂ ਲਾਗਤਾਂ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਰਾਜ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਅਤੇ ਉਪ-ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇੱਕ ਵਿਆਪਕ ਰਣਨੀਤਕ ਯੋਜਨਾ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪੱਧਰ. ਫੇਕਸ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਸਿਸਟਮ ਪੱਧਰ ਦੀ ਕਾਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵੱਲ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਸੰਯੁਕਤ ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇਗਾ।

ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼

ਇਸ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

1. ਮਿਆਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ;
2. ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਲਿੰਗਕ ਪਾੜੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ;
3. ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਬਰਾਬਰੀ ਅਤੇ ਸਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ;
4. ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਵਿੱਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਮਿਆਰਾਂ ਨੂੰ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਉਣਾ;
5. ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੇਕੇਸ਼ਨਲੀਕਰਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ;

6. ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮੁਫਤ ਅਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ (ਆਰ.ਟੀ.ਈ.) ਐਕਟ, 2009 ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਰਾਜਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਨਾ;

7. ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਸਿਖਲਾਈ ਲਈ ਨੇਡਲ ਏਜੰਸੀਆਂ ਵਜੋਂ SCERTs/ਰਾਜ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਨਾਂ ਅਤੇ DIET ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਅਤੇ ਅਪਗ੍ਰੇਡ ਕਰਨਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਮੁੱਖ ਨਤੀਜਿਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਪਹੁੰਚ, ਇਕੁਇਟੀ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ, ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੇਕੇਸ਼ਨਲੀਕਰਨ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (TEIs) ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਕੀਮ ਰਾਜ/ਯੂਟੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਸਿੰਗਲ ਸਟੇਟ ਇੰਪਲੀਮੈਂਟੇਸ਼ਨ ਸੋਸਾਇਟੀ (SIS) ਰਾਹੀਂ ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਕੇਂਦਰੀ ਸਪਾਂਸਰਡ ਸਕੀਮ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ, ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੋਤ ਵਿਕਾਸ ਮੰਤਰੀ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗਵਰਨਿੰਗ ਕੌਂਸਲ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਬੋਰਡ (PAB) ਹੋਵੇਗਾ। ਗਵਰਨਿੰਗ ਕੌਂਸਲ ਨੂੰ ਵਿੱਤੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮੇਟਿਕ ਮਾਪਦੰਡਾਂ ਨੂੰ ਸੋਧਣ ਅਤੇ ਸਕੀਮ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸਤ੍ਰਿਤ ਦਿਸ਼ਾ-ਨਿਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਸੇਧਾਂ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਨਵੀਨਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਵੇਗੀ। SSA, RMSA ਅਤੇ TE ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਦੇ TSGs ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਪਹੁੰਚ, ਇਕੁਇਟੀ ਅਤੇ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਭਾਗ ਨੂੰ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕੰਸਲਟੈਂਟਸ ਆਫ ਇੰਡੀਆ ਲਿਮਿਟੇਡ (ਈਡੀਸੀਆਈਐਲ) ਵਿਖੇ ਇੱਕ ਤਕਨੀਕੀ ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹ (ਟੀਐਸਜੀ) ਦੁਆਰਾ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। . ਰਾਜਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਤਰ ਲਈ ਇੱਕ ਯੋਜਨਾ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਉਮੀਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਇਸ ਸਕੀਮ ਦੇ ਤਹਿਤ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਹਨ:

(i) ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਧਾਰਨ ਸਮੇਤ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਪਹੁੰਚ; (ii) ਲਿੰਗ ਅਤੇ ਸਮਾਨਤਾ; (iii) ਸਮਾਵੇਸ਼ੀ ਸਿੱਖਿਆ; (iv) ਗੁਣਵੱਤਾ; (v) ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਤਨਖਾਹ ਲਈ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ; (vi) ਡਿਜੀਟਲ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ; (vii) ਯੂਨੀਫਾਰਮ, ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਆਦਿ ਸਮੇਤ RTE ਹੱਕ; (viii) ਪ੍ਰੀ-ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ; (ix) ਵੇਕੇਸ਼ਨਲ ਸਿੱਖਿਆ; (x) ਖੇਡਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਸਿੱਖਿਆ; (xi) ਅਧਿਆਪਕ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ; (xii) ਨਿਗਰਾਨੀ; (xiii) ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਪ੍ਰਬੰਧਨ; ਅਤੇ (xiv) ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੰਪੇਨੈਂਟ। ਇਹ ਪ੍ਰਸਤਾਵਿਤ ਹੈ ਕਿ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਵਿਦਿਅਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਛੜੇ ਬਲਾਕਾਂ

(EBBs), LWEs ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਫੇਕਸ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ (SFDs), ਸਰਹੱਦੀ ਖੇਤਰਾਂ ਅਤੇ 117 ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਟੀ - ਟੀਚਰ ਅਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਕੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਬਿਹਤਰ ਬਣਾਉਣ 'ਤੇ ਹੈ। ਸਕੀਮ ਦੇ ਅਧੀਨ ਸਾਰੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਲਈ ਰਣਨੀਤੀ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣਾ ਹੋਵੇਗੀ। ਸਕੀਮ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਉਪਲਬਧ ਸਮੁੱਚੇ ਸਰੋਤ ਲਿਫਾਫੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਲਈ ਲਚਕਤਾ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮਾਂਕਣ, ਵਚਨਬੱਧ ਦੇਣਦਾਰੀਆਂ, ਸਿੱਖਣ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਅਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨ ਸੂਚਕਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਉਦੇਸ਼ ਮਾਪਦੰਡ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਫੰਡਾਂ ਦੀ ਵੰਡ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੈ।

ਇਹ ਸਕੀਮ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੱਚਿਆਂ ਤੱਕ ਵਿਆਪਕ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੇਗੀ। ਟੀਚਰ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਦਾ ਏਕੀਕਰਨ ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਹਾਇਤਾ ਢਾਂਚੇ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਕਨਵਰਜੈਂਸ ਅਤੇ ਲਿੰਕੇਜ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦੇਵੇਗਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਏਕੀਕ੍ਰਿਤ ਸਿਖਲਾਈ ਕੈਲੰਡਰ, ਸਿੱਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿੱਚ ਨਵੀਨਤਾਵਾਂ, ਸਲਾਹ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਆਦਿ। ਇਸ ਨੂੰ ਲੋੜ-ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਗਤੀਸ਼ੀਲ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਸਾਰੇ ਇਨ-ਸਰਵਿਸ ਸਿਖਲਾਈ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਲਨ ਅਤੇ ਨਿਗਰਾਨੀ ਕਰਨਾ। ਇਹ ਟੈਕਨੋਲੋਜੀ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿੱਚ ਚੰਗੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਾਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਦੇ ਯੋਗ ਬਣਾਏਗਾ।

(ਅ) ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਫੰਡ

ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਪਾਂਸਰਡ ਸਕੀਮ ਵਜੋਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਫੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਵੀ ਰਾਜ ਦੇ ਅੰਦਰ ਫੰਡਾਂ ਦਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੇਂਦਰ ਅਤੇ ਰਾਜਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਯੋਜਨਾ ਲਈ ਫੰਡ ਸ਼ੇਅਰਿੰਗ ਪੈਟਰਨ ਵਰਤਮਾਨ ਵਿੱਚ 8 ਉੱਤਰ-ਪੂਰਬੀ ਰਾਜਾਂ ਲਈ 90:10 ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਅਰੁਣਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼, ਅਸਾਮ, ਮਨੀਪੁਰ, ਮੇਘਾਲਿਆ, ਮਿਜ਼ੋਰਮ, ਨਾਗਾਲੈਂਡ, ਸਿੱਕਮ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਪੁਰਾ ਅਤੇ 3 ਹਿਮਾਲੀਅਨ ਰਾਜ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੰਮੂ ਅਤੇ ਕਸ਼ਮੀਰ, ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਉੱਤਰਾਖੰਡ ਅਤੇ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਰਾਜਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ 60:40। ਇਹ ਵਿਧਾਨ ਸਭਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਲਈ 100% ਕੇਂਦਰੀ ਤੌਰ 'ਤੇ

ਸਪਾਂਸਰਡ ਹੈ। ਇਹ ਅਕਤੂਬਰ, 2015 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੇਂਦਰੀ ਸਪਾਂਸਰਡ ਸਕੀਮਾਂ ਦੇ ਤਰਕਸੰਗਤੀਕਰਨ ਬਾਰੇ ਮੁੱਖ ਮੰਤਰੀਆਂ ਦੇ ਉਪ-ਸਮੂਹ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ।

ਅੱਗੇ ਵਧਦੇ ਹੋਏ, ਬਜਟ 2023-24 'ਤੇ, ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਫਲੈਗਸ਼ਿਪ ਸਕੀਮ ਵਿੱਚ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2023-24 ਲਈ ਬਜਟ ਅਲਾਟਮੈਂਟ ਵਿੱਚ ਰੁਪਏ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। 70.11 ਕਰੋੜ (0.18%) ਰੁਪਏ ਤੋਂ BE 2022-23 ਵਿੱਚ 37383.36 ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਰੁ. BE 2023-24 ਵਿੱਚ 37453.47 ਕਰੋੜ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਆਮ ਆਦਮੀ ਪਾਰਟੀ (ਆਪ) ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ, ਕੇਂਦਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਨੇ ਕੇਂਦਰੀ ਸਪਾਂਸਰ ਅਧੀਨ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2023-24 ਵਿੱਚ ਰਾਜ ਲਈ 1,181.30 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਕੂਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ।

1.4.6 ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ

ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਦਾ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਲੰਬਾ ਇਤਿਹਾਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। 1925 ਵਿੱਚ, ਮਦਰਾਸ ਨਗਰ ਨਿਗਮ ਵਿੱਚ ਵਾਂਝੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। 1980 ਦੇ ਦਹਾਕੇ ਦੇ ਮੱਧ ਤੱਕ ਤਿੰਨ ਰਾਜ ਜਿਵੇਂ ਕਿ. ਗੁਜਰਾਤ, ਕੇਰਲਾ ਅਤੇ ਤਾਮਿਲਨਾਡੂ ਅਤੇ ਪਾਂਡੀਚੇਰੀ ਦੇ ਯੂ ਟੀ ਨੇ 1990-91 ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਪੜਾਅ 'ਤੇ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਆਪਣੇ ਖੁਦ ਦੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨਾਲ ਪਕਾਏ ਹੋਏ ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਵਵਿਆਪੀ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਯੂਨੀਵਰਸਲ ਜਾਂ ਵੱਡੇ ਪੈਮਾਨੇ ਬਾਰਾਂ ਰਾਜਾਂ ਤੱਕ ਵਧ ਗਿਆ ਸੀ।

ਨਾਮਾਂਕਣ, ਧਾਰਨ ਅਤੇ ਹਾਜ਼ਰੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਣ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ਣ ਦੇ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਸੁਧਾਰਨ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨਾਲ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ਣ ਸੰਬੰਧੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ (NP-NSPE) 15 ਅਗਸਤ 1995 ਨੂੰ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ ਸਪਾਂਸਰਡ ਸਕੀਮ ਵਜੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵਿੱਚ 2408 ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ। ਦੇਸ਼. ਸਾਲ 1997-98 ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬਲਾਕਾਂ ਵਿੱਚ NP-NSPE ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸਨੂੰ 2002 ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਵਧਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ ਸਰਕਾਰੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅਤੇ ਲੋਕਲ ਬਾਡੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਜਮਾਤ I -V ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ, ਸਗੋਂ EGS ਅਤੇ AIE ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਅਧੀਨ ਕੇਂਦਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਤੀ ਸਕੂਲੀ ਦਿਨ ਪ੍ਰਤੀ ਬੱਚਾ 100 ਗ੍ਰਾਮ ਦੇ ਹਿਸਾਬ

ਨਾਲ ਅਨਾਜ ਦੀ ਮੁਫਤ ਸਪਲਾਈ ਅਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ 50 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਕੁਇੰਟਲ ਤੱਕ ਅਨਾਜ ਦੀ ਢੋਆ-ਢੁਆਈ ਲਈ ਸਬਸਿਡੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ (MDM) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰੋਸਿਆ ਗਿਆ ਇੱਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਤਾਜ਼ੇ-ਪਕਾਇਆ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਹੈ। 28 ਨਵੰਬਰ 2001 ਨੂੰ, ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਨੇ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਸਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾ ਕੇ ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।

ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼:

ਕਲਾਸਰੂਮ ਦੀ ਭੁੱਖ ਤੋਂ ਬਚੇ

- ਸਕੂਲ ਦਾਖਲਾ ਵਧਾਓ
- ਸਕੂਲ ਦੀ ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਧਾਓ
- ਜਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਾਜੀਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰੋ
- ਕੁਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾਓ
- ਰੋਜ਼ਗਾਰ ਰਾਹੀਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਸਕਤ ਬਣਾਉਣਾ

ਐਨਜੀਓਜ਼ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਬਾਂਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਰਨਾਟਕ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਮੋਹਰੀ ਕਦਮ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਟੀਚਿਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨਿੱਜੀ-ਜਨਤਕ ਭਾਈਵਾਲੀ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀਆਂ ਨੇ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਿੱਜੀ-ਜਨਤਕ ਭਾਈਵਾਲੀ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਕੇ, ਸਰਕਾਰ ਨਿੱਜੀ ਖੇਤਰ ਦੇ ਹੁਨਰਾਂ ਅਤੇ ਸਰੋਤਾਂ ਦਾ ਸਫਲਤਾਪੂਰਵਕ ਲਾਭ ਉਠਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਦੁਨੀਆ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਸਕੂਲੀ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਖਾਣੇ ਦੇ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਹੈ ਜੋ 11.40-ਲੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ 9.78-ਕਰੋੜ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀ ਹੈ।

PM-Poshan (ਬਦਲਿਆ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ) ਨੇ 2022-23 ਵਿੱਚ INR 10,233 ਕਰੋੜ ਤੋਂ 2023-24 ਵਿੱਚ INR 11,600 ਕਰੋੜ ਦਾ ਖਰਚਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ; ਇਸ ਵਿੱਚ 13 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਸੰਸ਼ੋਧਿਤ ਅਨੁਮਾਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, CCEA ਨੇ 2021-22 ਤੋਂ 2025-26 ਤੱਕ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਗਰਮ ਪਕਾਇਆ ਭੋਜਨ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੋਸ਼ਣ

(ਪੇਸ਼ਨ ਸ਼ਕਤੀ ਨਿਰਮਾਣ) ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦਿੱਤੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ 'ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਲਈ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ' ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਫੈਸਲੇ ਦੀ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਫੈਸਲੇ ਦੇ ਮੁੱਖ ਅੰਸ਼ ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹਨ:

1. ਇਸ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਐਲੀਮੈਂਟਰੀ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ 11.80 ਕਰੋੜ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੀ-ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਜਾਂ ਬਾਲਵਾਟਿਕਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਤੱਕ ਵਧਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਹੈ।
2. ਤਿਥੀ ਭੋਜਨ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਤਿਥੀ ਭੋਜਨ ਇੱਕ ਭਾਈਚਾਰਕ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਲੋਕ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ/ਤਿਉਹਾਰਾਂ 'ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਭੋਜਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਬਾਗਬਾਨੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਅਨੁਭਵ ਦੇਣ ਲਈ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਹੂਲ ਨਿਊਟ੍ਰੀਸ਼ਨ ਗਾਰਡਨ। ਇਹਨਾਂ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਸੂਖਮ ਪੌਸ਼ਟਿਕ ਤੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਕੂਲ ਨਿਊਟ੍ਰੀਸ਼ਨ ਗਾਰਡਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ 3 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।
3. ਯੋਜਨਾ ਦਾ ਸਮਾਜਿਕ ਆਡਿਟ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲਾਜ਼ਮੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਭਿਲਾਸ਼ਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਅਤੇ ਅਨੀਮੀਆ ਦੇ ਉੱਚ ਪ੍ਰਚਲਨ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਕ ਪੇਸ਼ਣ ਦੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
4. ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਪਲਬਧ ਸਮੱਗਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਨਸਲੀ ਪਕਵਾਨਾਂ ਅਤੇ ਨਵੀਨਤਾਕਾਰੀ ਮੀਨੂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੰਡ ਪੱਧਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਪੱਧਰ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਖਾਣਾ ਪਕਾਉਣ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
5. ਆਤਮਨਿਰਭਰ ਭਾਰਤ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਲਈ ਵੇਕਲ: ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਕਿਸਾਨ ਉਤਪਾਦਕ ਸੰਗਠਨਾਂ (FPO) ਅਤੇ ਮਹਿਲਾ ਸਵੈ ਸਹਾਇਤਾ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮੂਲੀਅਤ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਸਥਾਨਕ ਆਰਥਿਕ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਹੁਲਾਰਾ ਦੇਣ ਲਈ ਸਥਾਨਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਭੋਜਨ ਵਸਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।
6. ਉੱਪੀਆਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ/ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਖੇਤਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (RIE) ਅਤੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ (DIET) ਦੇ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਗਤੀ ਦੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਤੇ ਨਿਰੀਖਣ ਲਈ ਫੀਲਡ ਦੌਰੇ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇਗੀ।

ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਲਈ ਫੰਡਿੰਗ

ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਇੱਕ ਕੇਂਦਰੀ-ਪ੍ਰਯੋਜਿਤ ਯੋਜਨਾ ਹੈ ਜੋ ਸਰਕਾਰੀ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਕਲਾਸ I-8 ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹ ਰਹੇ ਸਾਰੇ ਸਕੂਲੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਵਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਵਿੱਚ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਦੇ 11.20 ਲੱਖ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦੇ ਲਗਭਗ 11.80 ਕਰੋੜ ਬੱਚੇ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। 2020-21 ਦੇ ਦੌਰਾਨ, ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਵਿੱਚ 24,400 ਕਰੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਾ ਨਿਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਅਨਾਜ ਉੱਤੇ ਲਗਭਗ 11,500 ਕਰੋੜ ਦੀ ਲਾਗਤ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ।

ਨਵੰਬਰ 2022 ਵਿੱਚ, ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2022-23 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੋਸ਼ਣ ਲਈ ਰੱਖੇ ਗਏ ਕੁੱਲ ਫੰਡਾਂ ਦਾ ਸਿਰਫ਼ 52% ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਦਿੱਲੀ ਸਥਿਤ ਖਿੱਕ-ਟੈਂਕ, ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਪਾਲਿਸੀ ਰਿਸਰਚ ਦੀ ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੋਸ਼ਣ ਸ਼ਕਤੀ ਨਿਰਮਾਣ ਯੋਜਨਾ (ਪੀਐੱਮ ਪੋਸ਼ਣ) ਲਈ ਅਲਾਟ ਕੀਤੇ 10,314 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿਰਫ਼ 5,363.28 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਸਨ। ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਨੂੰ 2021 ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੋਸ਼ਣ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ।

ਸਿੱਖਿਆ ਸੈੱਸ 'ਤੇ ਸਕੀਮ ਦੀ ਨਿਰਭਰਤਾ ਵੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਧੀ ਹੈ। ਜਵਾਬਦੇਹੀ ਪਹਿਲਕਦਮੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਪੋਸ਼ਣ ਦੇ ਤਹਿਤ ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਲਈ ਫੰਡਿੰਗ ਦਾ 98% 2022-23 ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਸੈੱਸ ਤੋਂ ਆਇਆ ਸੀ।

PM ਪੋਸ਼ਣ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੀ ਦੂਜੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਯੋਜਨਾ ਹੈ, ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਅਭਿਆਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ, ਜੋ ਕਿ 2022-23 ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਮੰਤਰਾਲੇ (MoE) ਨੂੰ ਕੁੱਲ 1,04,277 ਰੁਪਏ ਦੀ ਵੰਡ ਦਾ 10% ਹੈ। ਦੇਵਾਂ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਾਖਰਤਾ ਦੇ MoE ਵਿਭਾਗ ਦੁਆਰਾ ਲਾਗੂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

1.4.7 ਪੋਸਟ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਸਕੀਮ

ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਲਈ ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਦੇ ਨਵੇਂ 15 ਪੁਆਇੰਟ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੀ ਘੋਸ਼ਣਾ ਜੂਨ, 2006 ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਹ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹੋਣਹਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ ਪੋਸਟ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਸਕੀਮ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਸਕੀਮ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਸਬੰਧਤ ਹੋਣਹਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਬਿਹਤਰ ਮੌਕੇ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਣ ਅਤੇ ਉੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਦਰ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋ ਸਕੇ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਯੋਗਤਾ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਇਹ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਸਰਕਾਰੀ ਜਾਂ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਹਾਇਰ ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਕੂਲ/ਕਾਲਜ/ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ੀ ਅਦਾਰੇ ਅਤੇ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਮਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦੁਆਰਾ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚੁਣੇ ਅਤੇ ਅਧਿਸੂਚਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਯੋਗ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। . ਇਹ ਪੋਲੀਟੈਕਨਿਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕੋਰਸਾਂ ਸਮੇਤ XI ਅਤੇ XII ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਨੈਸ਼ਨਲ ਕੌਸਲ ਫਾਰ ਵੋਕੇਸ਼ਨਲ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ (NCVT) ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਸੰਸਥਾਵਾਂ/ ਉਦਯੋਗਿਕ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰਾਂ ਵਿੱਚ ਤਕਨੀਕੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤਾਮੁਖੀ ਕੋਰਸਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਵਰ ਕਰੇਗਾ।

ਵਜ਼ੀਫੇ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ ਦੇ ਪੂਰੇ ਕੋਰਸ ਲਈ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣਗੇ। ਰੱਖ-ਰਖਾਅ ਭੱਤਾ 2017-18 ਤੋਂ 2019-20 ਲਈ ਅਕਾਦਮਿਕ ਸਾਲ (ਹੇਠਾਂ ਪੈਰਾ-9 ਅਨੁਸਾਰ) ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਇਕਮੁਸ਼ਤ ਰਕਮ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਕੀਮ ਨੈਸ਼ਨਲ ਸਕੋਲਰਸ਼ਿਪ ਪੋਰਟਲ (NSP) ਰਾਹੀਂ ਲਾਗੂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਵਜ਼ੀਫਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿਛਲੀ ਅੰਤਮ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਿੱਚ 50% ਤੋਂ ਘੱਟ ਅੰਕ ਜਾਂ ਇਸ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਗ੍ਰੇਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ/ਸਰਪ੍ਰਸਤਾਂ ਦੀ ਸਾਰੇ ਸਰੋਤਾਂ ਤੋਂ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ 2.00 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਕਿਸੇ ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਮਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਹਰੇਕ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀਆਂ ਲੜਕੀਆਂ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਲਈ 30% ਵਜ਼ੀਫਾ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਸਬੰਧਤ ਰਾਜ/ਯੂ ਟੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਵਿੱਚ ਮਹਿਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦੀ ਉਪਲਬਧਤਾ ਨਾ ਹੋਣ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿੱਚ ਉਸ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਤਬਦੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। 30% ਫਰਸ਼ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਯੋਗ ਵਿਦਿਆਰਥਣਾਂ ਲਈ ਛੱਤ।

ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਰਾਜ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਮਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਲਈ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਟੀਚੇ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਦੂਜੇ ਰਾਜਾਂ/ਕੇਂਦਰ ਸ਼ਾਮਿਤ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਘੱਟ-ਗਿਣਤੀ ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਵਿੱਚ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਅਨੁਪਾਤ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਕੋਈ ਵੀ ਅਣਵਰਤਿਆ ਭਾਈਚਾਰਾ ਕੋਟਾ ਦੂਜੇ ਭਾਈਚਾਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੁਬਾਰਾ ਯੋਗਤਾ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਤੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਕੋਟੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਰਾਜ/ਯੂ ਟੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਸਿਰਫ ਉਸ ਰਾਜ/ਯੂ ਟੀ ਦੇ ਕੋਟੇ ਦੇ ਤਹਿਤ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਚਾਹੇ ਉਸਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ।

ਪੋਸਟ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕੀਮ ਦੀ ਫੰਡਿੰਗ

ਇਹ ਸਕੀਮ ਕੇਂਦਰੀ ਸੈਕਟਰ ਯੋਜਨਾ ਹੈ ਅਤੇ 100% ਫੰਡਿੰਗ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸਾਲ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਵਿੱਤੀ ਸਾਲ 2023-24 ਲਈ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਮਾਮਲਿਆਂ ਦੇ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੀ ਬਜਟ ਵੰਡ ਨੂੰ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਨਾਲੋਂ 38 ਫੀਸਦੀ ਘਟਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਜਟ ਅਨੁਮਾਨ 2022-23 ਵਿੱਚ 5, 020.50 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘਟ ਕੇ 3, 097 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਵਰਨਣਯੋਗ ਹੈ ਕਿ 2022-23 ਵਿੱਚ ਸੇਧਿਆ ਅਲਾਟਮੈਂਟ 2, 612.66 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸੀ, ਜੋ ਲਗਭਗ 48 ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਦੀ ਘੱਟ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਘੱਟ ਗਿਣਤੀਆਂ ਲਈ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਸ਼ਕਤੀਕਰਨ ਲਈ ਕੁੱਲ ਅਲਾਟਮੈਂਟ, ਜੋ ਕਿ 2022-23 ਵਿੱਚ 2, 515 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਸੀ, ਨੂੰ ਘਟਾ ਕੇ 1, 689 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰੀ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਾਲ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਾਰ ਪਈ, ਜੋ 1,425 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਘਟ ਕੇ 433 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਰਹਿ ਗਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਪੋਸਟ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਲਈ ਫੰਡਾਂ ਨੂੰ 515 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਤੋਂ ਵਧਾ ਕੇ 1, 065 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ, ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ-ਵਿਰਾਸਤ ਕਾ ਸੰਵਰਧਨ (ਪ੍ਰਧਾਨ ਮੰਤਰੀ ਵਿਕਾਸ) ਨਾਮਕ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਯੋਜਨਾ ਨੂੰ ਮੰਤਰਾਲੇ ਦੇ ਬਜਟ ਵਿੱਚ 540 ਕਰੋੜ ਰੁਪਏ ਦੀ ਵੰਡ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

1.4.7 ਸਿੱਟਾ

ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿੱਤ ਪੇਸ਼ਣ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਮਾਮਲਾ ਹੈ। ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ, ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਅਤੇ ਪੋਸਟ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਲਈ ਸਿੱਧੇ ਅਤੇ ਅਸਿੱਧੇ ਫੰਡਿੰਗ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਵਿੱਚ ਸਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪਹਿਲਕਦਮੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ, ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਅਤੇ ਸਰਵ ਵਿਆਪਕ ਮੁਢਲੀ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਲਗ ਸਿੱਖਿਆ ਨੂੰ ਵੀ ਉਚਿਤ ਮਹੱਤਵ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੈਕੰਡਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਕਿੱਤਾ ਮੁਖੀ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਨਵੇਂ ਜਨਰੇਟਰ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦਾ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਿੱਖਿਆ ਦੀ ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਮੇਂ, ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਗੱਲ ਇਹ ਤੈਅ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ। ਤਰਜੀਹਾਂ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਜਾਂ ਤਰਜੀਹ ਜਾਂ ਮਹੱਤਤਾ ਦਾ ਕ੍ਰਮ

ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਖੇਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀ ਦਾਅਵੇ ਹਨ ਅਤੇ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦੱਸਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸ ਨੂੰ ਵਿੱਤ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਵੰਡ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇਗਾ।

ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਤਰਜੀਹਾਂ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ, ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਵਾਲ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਕਿ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤ ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਵੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਸ਼ਤਤਾ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਵਿਦਿਅਕ ਯੋਜਨਾਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਸਿਫਾਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਸਿਆਸੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੂਸਰਾ, ਸਿੱਖਿਆ ਲਈ ਅਲਾਟ ਕੀਤੀ ਗਈ ਰਕਮ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਆ ਦੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਵੰਡਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਤਰਜੀਹ ਅਤੇ ਫੈਸਲੇ ਲਈ ਆਉਣ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ? ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾਵਾਂ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਦੇਸ਼ ਤੱਕ ਵੱਖਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰੀਬ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਰੋਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਵਿਸਤਾਰ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

1.4.8 ਮੁੱਖ ਬਿੰਦੂ

1. ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ- ਸਮਾਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੀ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 12^{ਵੀਂ} ਜਮਾਤ ਤੱਕ ਦੇ ਸਕੂਲ ਸਿੱਖਿਆ ਖੇਤਰ ਲਈ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਹੈ।
2. ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ- ਮਿਡ ਡੇ ਮੀਲ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪਰੋਸਿਆ ਗਿਆ ਇਕ ਸਿਹਤਮੰਦ ਪਕਾਇਆ ਦੁਪਹਿਰ ਦਾ ਖਾਣਾ ਹੈ।
3. ਪੋਸਟ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਸਕੀਮ: ਇਹ ਸਕੀਮ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੋਣਹਾਰ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵਜ਼ੀਫੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

1.4.9 ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਸਵਾਲ

1. ਵਿੱਤੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਓ।
2. ਸਮਗਰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮ ਦੇ ਫੰਡਿੰਗ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਨੋਟ ਲਿਖੋ?
3. ਮਿਡ-ਡੇ-ਮੀਲ ਸਕੀਮ ਨੂੰ ਫੰਡਿੰਗ ਪੈਟਰਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਸਮਝਾਓ।
4. ਪੋਸਟ-ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਸਕੀਮ ਕੀ ਹੈ?

1.4.10 ਸਵੈ ਮੁਲਾਂਕਣ

- 1) ਰਾਜ ਪੱਧਰ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਵਿੱਤੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂਸਕੈਟਰ ਦੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।
- 2) ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਦੁਆਰਾ ਵਿੱਤੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ.....ਵਲੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਜਨਾਵਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

3) ਸਮਗਰ ਸਿਖਿਆ ਸਕੀਮ ਅੰਤਰ ਤਿੰਨ ਸਕੀਮਾਂ....., ਤੇਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

4) ਪੋਸਟ ਮੈਟ੍ਰਿਕ ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ ਸਕੀਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਘੱਟ ਗਿਣਤੀ ਵਾਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ.....ਲਈ.....ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਉਤਰ: 1. ਸਿਖਿਆ 2. ਗ੍ਰਾਂਟ ਇਨ ਏਡ 3. ਸਰਣ ਸਿਖਿਆ ਅਭਿਆਨ, ਰਾਸਟਰੀ ਮਾਧਮਿਕ ਸਿਖਿਆ ਅਭਿਆਨ, ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕ ਸਿਖਿਆ 4. ਉਚ ਸਿਖਿਆ, ਸਕਾਲਰਸ਼ਿਪ

1.4.11 ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਰੀਡਿੰਗਜ਼

1. ਵਰਗੀਸ ਐਨ.ਵੀ. (1991) ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਵਿੱਤ।
2. ਅਕੈਫ, ਆਰ. (1981) ਕਾਰਪੋਰੇਟ ਭਵਿੱਖ ਬਣਾਉਣਾ: ਯੋਜਨਾ ਬਣਾਓ ਜਾਂ ਯੋਜਨਾਬੱਧ ਕਰੋ।

Mandatory Student Feedback Form

<https://forms.gle/KS5CLhvpwrpgjwN98>

Note: Students, kindly click this google form link, and fill this feedback form once.